

GİZLİ CELSE ZABITLARINDAN

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

İLK TUTANAKLARINDA VATAN'IN GENEL DURUMU, İÇ İSYANLARLA İLGİLİ BEYAN VE ÇALIŞMALAR

ISBN 978-605-98855-50-8

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İLK TUTANAKLARINDA VATAN'IN GENEL DURUMU, İÇ İSYANLARLA İLGİLİ BEYAN VE ÇALIŞMALAR

Yazar
Doç. Dr. Salih MERCAN

**Institution Of Economic Development And Social Researches
Publications®**

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir

Iksad Publications - 2017©

ISBN – 978-605-9885-50-8

***TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İLK
TUTANAKLARINDA VATAN'IN GENEL DURUMU,
İÇ İSYANLARLA İLGİLİ BEYAN VE ÇALIŞMALAR***

Doç. Dr. M. Salih MERCAN*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu Harpten mağlup çıkmış, ülkenin bir çok önemli yeri düşman tarafından işgal edilmiş, orduları dağıtılmış, silah depolarına el konulmuş, Meclis-i Mebusan ortadan kaldırılmış, sonuçta bütün varlıklarımız sıfıra indirilmiş, ortada hakikaten hiç bir mana ifade etmeyen ve kandilde yağ tükenmiş bir fitildeki kâh kararın, kah açılan bir cılız ışık gibi heyula ve durmadan değişen bir yönetim ve karşıda Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etmek isteyen mağrur İtilaf Devletleri yani galip müttefik devletler.

İtilaf Blok'unun Osmanlı Devleti'ne biçtiği bu statüyü kavramak için savaş yıllarına bakmak gerekir. Bunlar dört "gizli anlaşma" da tasarlanmıştır. a- İstanbul Antlaşması (18 Mart - 10 Nisan 1915) Bunların ilkidir. İngiltere ve Fransa ile Rusya arasında nota teatisiyle yapılan bu gizli antlaşma, Rusya'nın isteklerini kabul

* Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ediyordu. Buna göre Boğazlar ve Marmara Bölgesi, Kocaeli yarımadası, İmroz ve Bozca ada Rusya'ya bırakılıyordu. b-Londra Antlaşması (26 Nisan 1915) Antalya ve dolayları ile on iki ada ve Rodos ve Trablusgarp'ın İtalya egemenliğine bırakılmasını öngörüyordu. c- Sykes-Picot Antlaşması (26 Nisan 1916). Rusya'ya Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon'un, Fransa'ya Ermeni nüfuslu bölgeleri (Kayseri, ara, Eğin), İngiltere'ye daha cazip olanları (Bağdat, Basra) veriyordu. d- Saint Jean de Maurienne Antlaşması (17 Nisan 1917).Savaşa girme karşılığı olarak İtalya'ya 12 ada, Antalya, Güneybatı Anadolu, İzmir, Aydın, Konya'yı armağan ediyordu. Bunlara ek olarak, İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un bildirisi (Kasım 1917), Filistin topraklarını Yahudilere verilmesini ön görüyordu.¹

Yukarıdaki paylaşma antlaşmalarıyla Avrupa büyük devletlerinin “Şark Meselesi” adını vermiş oldukları soru, görünürde köklü biçimde çözülmüş oluyordu. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu dışındaki topraklarının büyük bir bölümüne sahip olacaktı. Rusya İstanbul'a yerleşecek, boğazları denetleyecek, Doğu Anadolu'ya ve Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümüne sahip olacaktı. Fransa, Suriye, Güney Doğu ile Orta Anadolu'yu sömürecekti, İtalya elinde bulundurduğu on iki

¹ -Bülent Tanör, Kurtuluş Kurulu, İstanbul, 2003, s. 28-29

Ada'dan başka Antalya ve İzmir'e yerleşecekti. Bu suretle de Türkiye haritadan silinmiş olacaktı. Türklerin gizli antlaşmalarını nasıl hallaç pamuğuna çevirdiği, I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda görülecekti.²

Osmanlı Devleti, uzun sürecek bir dünya savaşı için hiç de hazır değildi. Memleketin başlıca üretim gücü olan tarım, savaş dolayısıyla felce uğramıştı Binlerce çiftçi silâh altına alınmıştı. Geri kalanlar da hayvanları ve arabaları ordu ihtiyacı için alındığından araçsız kalmışlardı. Dış ticaret durgunlaşmıştı. İç ticaret asayişsizlik yüzünden zayıflamıştı. Trenler askerlik hizmetine verildiğinden ticaret mallarının akımı güçleşmişti. Savaş için gerekli para Almanya'nın verdiği beş milyon mark dışında Harp Vergileri (Tekâlif-i Harbiye) suretinde sağlamaktaydı. Bu durumda Osmanlı Devleti barışın bir an önce yapılmasını istemekteydi³. İşte bu Şartlar altında Osmanlı Devleti galip (İtilaf) Devletlerinden barış istemek zorunda kaldı Ancak Galip müttefik devletlerin Türkiye ile barış yapmak için gösterdikleri şiddetli istek, Aralık 1919 sonlarına doğru son derece azalmış ve barış belirsiz bir zaman bırakılmıştı. Onların maksatları, Türkiye üzerinde kendi çıkarları için olupbittiler meydana getirmek ve bunları Türkiye ile yapacakları barışa temel saymaktı. İşgalleri altında bulunan

² -Enver Ziya Karal, Osmanlı tarihi IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşın (1908-1918), Ankara, 1999, s. 546

³ - Karal, ag.e. s.548

Adana iliyle Aydın ilinin (Muğla Sancağı hariç) ve bu iki işgal bölgesine paralel olarak Antalya ve çevresinin buraları işgal eden devletlere; boğazların ise İngiliz egemenliğine bırakılması isteniyordu.⁴ Boğazlar meselesi hariç, diğer hususlar bir yıldır aralarında görüşülmüş ve anlaşmaya varılmıştı. Fakat boğazların İngiltere'ye bırakılması konusunun bu derece açık bir istek olarak meydana gelmesi diğer müttefikleri ciddi bir şekilde endişelendirmişti. Çünkü böyle olursa bütün Türkiye ve Karadeniz İngiliz egemenliğine bırakılmış olacaktı. Bu nedenle Fransa ve İtalya, böyle bir kararın bütün İslam âlemini ve Türkleri müteessir edeceğini ileri sürerek itiraz ettiler. İşte ortaklar arasında bu anlaşmazlık Türkiye barışının gecikmesine sebep olan önemli faktörlerden biri olmuştu. Ayrıca milli hareket başarılarının hızla gelişmesi de barışın gecikmesine etki yapan faktörlerden biriydi. Çünkü dikte ettirecekleri barış şartlarının tan bir uysallıkla kabul edilmesi onlarca şüpheliydi⁵

Yunanlılara karşı devam eden milli hareket ve bütün Anadolu'yu saran heyecan ve hazırlıklar, nihayet Fransızların Maraş'tan atılmaları (10/11 Şubat 1920) işgal kuvvetlerine, Türkiye'nin toprak terkinin gerektirici bir barışa silahla karşı koyacağına dair açık ve inandırıcı bir işaretti. Bundan başka, Bolşevik İhtilalinde ve İhtilal

⁴ -Rahmi Apak vd., Türk İstiklal Harbi, II/II, s.151

⁵ -Apak, a.g.e., Gös. yer

Rusya'sında görülen gelişmeler de Türkiye barışını geciktiren faktörler arasındaydı. Çünkü Bolşeviklerle temas halinde olan milletler, ya sosyal, siyasal ve ekonomik bir hareket birliği çemberine girmiş veya böyle bir harekete silahla karşı koymak zorunda kalmışlardı. Bu nedenle Rusya ile Türkiye ilişkilerini engellemek gerekmekteydi, bunun da çaresini buldular. Planlarına göre Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan hükümetlerinin bağımsızlığını tanımak suretiyle onları kendi yanlarına çektiler ve Bolşeviklerle vuruşmaya teşvik ettiler ve zorladılar. Bununla da yetinmeyen müttefikler, bu bölgeye kuvvet gönderdiler. Bundan maksatları, hem Kafkas milletlerinin Bolşeviklerle çatışmalarını çabuklaştırmak, hem de Türklerin Bolşeviklerle ve bu milletlerin Türklerle veya Bolşeviklerle birleşmelerini önlemek ve kontrol altında bulundurmaktı. Bu plan suretle uygulandı. Bu suretle Kafkas cephesi de kapatıldığı takdirde artık Türkiye için dayanma imkânları tamamen yok olmuş olacaktı.⁶

Müttefiklerin Türkleri yok etmek için düşündükleri ikinci tedbir de, fiilen yürütmekte oldukları müşterek idareden yararlanarak Türkiye'yi içten çökertmektir. Bunun için de, o sırada memleketteki iç siyasi bozukluğu bir vasıta olarak kullanmaları mümkündür. Bu suretle ilk iş, Türk milli kuvvetlerinin çözülüp erimesini, sonra da elde kalan silah

⁶ -Apak, a.g.e, s. 152

ve cephanenin faydalanılmaz hale getirilmesini sağlamaktı. Müttefikler, birinci derecede Kafkas planını, ikinci derece de iç çöküntüyü sağlamak içinde zaman kazanmak zorunda idiler. Bu da ancak karşılarında zayıf ve iradesiz hükümetlerin bulunmasıyla mümkün olabilirdi. Zira bu tür hükümetler, müttefik devletlerin isteklerine boyun eğebilecekleri için milli kuvvetlerin gelişmesine engel olacağı gibi kamuoyunu da korku ve tasa içerisinde bırakarak resmi veya gayri resmi kararlar alınmasına engel olabilirdi. Bu suretle kazanılacak zaman içinde müttefikler, nihayet Türkiye'nin abluka altına alınmasını ve içten çökertilmesi tedbirlerini sağlamış olacak ve sonuçta ölüm cezası hükmü gibi barış şartlarını bildireceklerdi.

İşte uyguladıkları ikinci plan, sık sık hükmet değişikliği sağlayarak kendi istediklerine göre bir hükümet teşkilini gerçekleştirmek amacıyla Osmanlı hükümetlerine devamlı baskı uyguladılar. Bu sırada Heyeti Temsiliye Ankara'ya hareket etmişti, Heyet-i Temsiliye Anakara ulaştığı sıralarda İstanbul'da da önemli olaylar meydana gelmekteydi. İngilizlerin baskısı sonu, Mersinli Cemal paşa Harbiye Nazırlığından istifa etmiş, yerine Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) tayin edilmişti. Yönetimde bulunan Ali Rıza Paşa kabinesi, işgal kuvvetlerinin, Milli Mücadeleyi olduğu yerde bıraktırmak için devamlı ağır tazyiki altında idi. Hürriyet ve İtilaf ile mandacılar ve Damat Ferit Paşa taraftarları da padişahın çevresinde

toplanmışlardı. Ali Rıza Paşa Hükümeti, Damat Ferit Paşa kabinesi ile kıyaslanmayacak şekilde Milli Mücadele müsamahakâr idi. Bu sırada Fransızların koruması altında olan Akbaş cephaneliğindeki silah ve cephanesinin Kuvayı Milliye tarafından boşaltılmasından dolayı İtilaf Devletleri Babı aliye bir ultiatom verdiler. Bu durum İngilizler için kaçırılmayacak bir fırsattı ve İngilizlerin harici kuvveti de ultiatomdan sonra harekete geçerek, Hürriyet ve İtilaf ile memleketi ne pahasına olursa olsun bir yabancı devlet mandası altında görmeyi kurtuluşun tek çaresi gören mandaterlerin iç kuvvet olarak yaptıkları baskıların sonucunda Ali Rıza Paşa, evvela kabinesinin en değerli nazırlarından biri olan Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa (Cevad Çobanlı)'yı feda etmiş, Cemal Paşa'nın yerine evvela Bahriye Nazırı Salih Paşa vekâleten tayin edilmiş, sonra bu makama asaleten Fevzi Çakmak getirilmişti.⁷Hükümetlerin üzerindeki İngiliz baskısını, TBMM'nin 27.4.1336/1920 (Salı günü, ikinci celsesinde) tarihli toplantısında konuşan Fevzi çakmak paşa açıkça dile getirmiştir (konuşma metin halinde aşağıda verilmiştir.). Cemal Paşa ve Cevad Paşa'nın azlinden sonra, Hariciye Nazırı Reşid Paşa ile Adliye Nazırı Mustafa Efendi'nin de istifaya mecbur edilmişlerdir. Ali Rıza Paşa, her ne kadar arkadaşlarının hiç

⁷ -Cemal Kutay, Türkiye İstiklal Ve Hürriyet Mücadeleleri tarihi, XIX, s.10911

birinden ayrılmayacağını veyahut kabinenin çekileceğini beyan ettiği halde, daha sonra Meclis-i Mebusan reisi Reşad Hikmet Beyin devreye girmesiyle, fikrinden vaz geçmiş, yukarıda belirtildiği gibi Fevzi Paşa Harbiye Nezaretine, Hazım Bey Dâhiliye Nezaretine Hariciye Nezaretine de Safa Bey tayin edilmişlerdir.⁸

Hükümetlerde durmadan değişiklikler meydana getirilirken, Anadolu'da, bilhassa İstanbul'da Kuvayı Milliye karşıtı bazı oluşumlar meydana getirilmekteydi. Ali Rıza ve Salih Paşa'lar zamanında her gün gazetelerde şaki Anzavur çetesinin yaptığı cinayet ve zulümler neşredilirken, Ferid Paşa sadaretinde Anzavur'a mir-i miranlık rütbesi verildiği gibi Karesi Mutasarrıflığına tayini hakkında bir kararname hazırlanmıştı.⁹ Yönetim cephesinde bu olaylar meydana gelirken diğer taraftan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Askeri Nıgehban ve Kızıl Hançerliler Cemiyeti anlaşarak Cemiyet-i Ahmediye'yi kurmuşlardı. Tealii İslam Cemiyetini de Anadolu'daki şubeleriyle beraber ona iltihak ettirmişlerdi. Gaye ve palan şu idi:

1- Cemiyet-i Ahmediye Anadolu'da Kuvayı Ahmediye teşkilatı olarak değişmek suretiyle dini bir perde altında ahalinin dini duygularını istismar ederek Kuvayı Milliye'ye karşı cihat ilan edeceklerdi.

⁸ -Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara1987, s.254-255

⁹ -Türkgeldi, a.g.e. 263

2- Biga'da teşkilatın esaslarını tamamladıktan sonra, Gönen'i elde edecekler, Bursa'da da teşkilatlarını tamamlayarak Adapazarı'na kadar olana sahayı kontrolleri altına alacaklardı.

3- Bu hareketlerden beklenen sonuçlardan biri de kongre toplayarak İngilizlere bir muhtıra verilerek ve iktidar mevkiinde kabinelerin düşürülerek yerine Damat Ferit Paşa veya Kiraz Hamdi Paşadan birisinin başkanlığı altında yeni bir hükümet teşkilini istemek olacaktı.

Bu hareketlere paralel olarak, dâhildeki ve hariçteki düşman tazyiki de artmıştı. İngiliz donanması muhtelif Karadeniz kıyı şehirlerini küçük birlikler çıkarmıştı. Doğu'da Ermenilerin Çıldır çevresindeki hunharlıkları artmış, birçok Müslüman köyü yakılmıştı. Trabzon'daki Pontus cemiyeti faaliyetini genişletmişti. İzmir cephesinde Yunanlılar taarruza geçerek Salihli, Aydın, Akhisar mıntikasında ilerlemeler kaydetmişlerdi. Kilikya'da Ermeni ve Fransız birlikleri yeni takviyeler alarak tekrar Feke, Haçin, Birecik gibi yerlerde çarpışmalar başlamıştı.¹⁰

Bu durumda Heyet-i Temsiliye için ilk vazife, siyasi durumun şartlarına uygun tedbirlerin İstanbul Hükümeti ile tam bir fikir birliği içinde alınmasına imkân olup olmadığını bir an önce kestirmektir. O gün için bu işleri yapacak kudrette bir hükümet kurdurulamayacağı için boş

¹⁰ -Kutay, a.g.e., Gös. Yer

yere ümitlenmektense derhal harekete geçmek ve şu tedbirleri almakla gerekiyordu:

“1-İstanbul’daki Heyet-i Temsiliye yetkililerini derhal Anadolu’ya çekmek.

2-Kafkas milletlerine başvurmak ve bazı önemli tedbirlere resmi olmaksızın girişmek”¹¹

Anadolu’daki bu düşünce ve durum karşısında, İstanbul’da kurulmuş olan Meclisi Mebusan’da ve hükümette hatta Anadolu milli harekâtına fiilen katılanların bazılarında Heyeti Temsiliye ve Kuvayı Milliye faaliyetlerinin durdurulması ve kurtuluş davasının Meclis-i Mebusana ve hükümetin sevk ve idaresine bırakılması fikri açıkça hissedilmeye başlanmıştı. Nitekim Sadrazam Alı Rıza Paşa da beyanname ve tamimiyle (9 ve 14 Şubat), **meclis varken hiç bir kuruluşun İrade-i Milliye” adına artık konuşamayacağını ilan etmişti.**

Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, bu mesele üzerinde fikir yoklamak maksadıyla Meclisi Mebusanda Anadolu ve Rumeli Müdafaai Cemiyetini temsil eden Felahi Vatan grubunda **Rauf Bey, 21 Şubat 1920 de çektiği ve bir suretini Erzurum’da Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:**

“Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetinin şeklini değiştirmeye yetkili olacak kongrenin akdi,

¹¹ -Apak, a.g.e., s154

nizamnamemizin sonuncu maddesi gereğince millet meclisinin tam bir emniyet ve serbesti içinde teşrii vazifesini yaptığının meclisçe teyidine bağlıdır.

Heyeti Temsiliyenin, genel teşkilatın başında barışa kadar şeklini muhafaza etmesi lüzumu, bütün arkadaşların tensip ve kararı üzerine kabul edilmiştir. Hâlbuki hükümetin teşvik ettiği muhtelif gazetelerin hücumları, senatonun açık taarruzları, hükümetin tutumu ve özellikle Sadrazamın bildirisi ve millet meclisinde Kuvayı Milliye'nin meşru olmayışını alkışlattıran nutuklar, kamuoyunu milli teşkilat aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsiliyeyi zor duruma sokmaktadır.

Diğer taraftan Zeynelabidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kimselerin sarayın isteğine uyararak Kuvayı Milliye'yi düşürmek maksadıyla vücuda getirilmeye çalıştıkları "Taali İslam Cemiyeti adı altında tertiplerle milli teşkilata karşı fiilen taarruzlara başlamışlardır. Başlıca şubeleri Niğde ve Nevşehir'de; ayın on dokuzunda açıldı. Bu teşkilatın ilk icraatı, Padişahımız milli teşkilatı istemiyor gibi sözlerle halkı açık toplantılara ve gösterilere sevk etmeleridir. Bu hal, Sadrazamın bildirisini alan bazı memurlarca da teşvik edilmiştir. Bu hadisensin Konya ve diğer yerlere yayılması ihtimali uzak değildir. Şu halde:

-Hükümetten, Kuvayı Milliye taraftarı olup olmadığının kesin olarak bildirilmesini istemek lazımdır.

-Felahi Vatan grubunun söylediği üzere bir emniyet ve serbestîye malik olduğunu ve Kuvayı Milliye'yi dağıtıp dağıtmamak lüzumunu göz önünde bulundurmasının ve şimdilik muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre, hükümete ihtarlarda bulunulması ve mecliste de savunulması gerekir. Bu hususun grupça konuşulması ve tartışılması düşüncesindeyim.

-Teşkilat ve Kuvayı Milliye'nin dağıtılması, vatan yararına olacaksa o takdirde İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükümetçe tedbir alınması sağlanmalıdır.

Yukarıda arz edilen isteklerimizin büyük bir önem ve ciddiyetle göz önüne alınıp gereğinin yapılmasını ve bizi şahsen zor durumdan kurtarmak için neticenin mümkün olan süratte bildirilmesini rica ederim".¹²

Kazım Karabekir Paşa'nın 23 Şubat 1336 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevap ise şöyledir:

“Meclisi Millideki cereyanına karşı Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayı Milliye'nin aksi ve hakimane bir tavır alması doğru değildir. Heyeti Temsili'nin bu işin içinden çıkacak mesuliyeti artık Meclisi Milliye terk etmesini muvafık görüyorum. Fakat Meclisi Millinin böyle bir mesuliyeti deruhte ederek ve mevki ilerilerinden emin olduklarına karar vererek Heyeti Temsiliye'ye lüzum

¹² -Apak, a.g.e., s. 154-155

olmadığını tebliğ edeceği meşkuktur. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve böyle bir karar alabilirse ve Heyeti Temsiliye'nin mevkii faaliyetten çekilmesini bildirirse o zaman Heyeti Temsiliye bunu memnuniyetle kabul eder ve faaliyetten uzaklaşır. Aydın Cephesine gelince; bu cephe dağılamaz. Yunanlılara teslimi mukadderat edemez. Hükümette bunları dağıtamaz".¹³ Diye mütalaa beyan etmiştir.

Bu sırada kabine "Yunanlılar karşısındaki Kuvayı Milliye üç kilometre geri çekilmeli geri alınır" diye İtilaf Devletlerinin bir teklifi ile karşılaştı.

Kabine böyle bir emir verse de Cephedeki Kuvayı Milliye üç kilometre geri çekili mi idi? Bu tekliften maksat kabineyi düşürmek, Ferit Paşa'yı yine sadarete getirmek olduğu zannı hâsıl oldu. Çünkü İtilafçılar da, Ali Rıza Paşa kabinesinin böyle cephemizi üç kilometre geriye aldirabileceğine ve bunda muvaffak olmasına ihtimal olmadığını pekâlâ biliyorlardı.

Kabine teklifin mümkün olmayacağını cevabını vermişti; fakat Yunanlılarda 3 Mart 1336 tarihinde taarruza geçerek Bozdağı'nı işgal ettiler. Ali Rıza Paşa kabinesi makamında duramadı. Daha evvelce çekilmesi lazım iken, Felahı Vatan Gurubu, buna imkân vermedi, çünkü kabine buhranından çekinildiği gibi Ferit Paşa'nın sadaret

¹³ -Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II, Ankara, 1988, s.242

makamına gelmesini engelleme durumu söz konusuydu. Fakta bu kez kabine çekilmek zorunda kaldı.

Mecliste kabineyi kimin teşkil edeceği meselesi günün en önemli meselesi idi. Alınan haberlere göre ecnebler, İtilafçılar, Nigehban Cemiyeti ve diğer muhalifler, Meclisi fesih etme ve Ferit Paşa'yı Sadrazam yapmak peşinde idiler.¹⁴ Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası üzerine, Ferit Paşa iktidarı beklenirken, 17 Cemaziyelevvel 1336 pazartesi günü Salih Paşa sadaret makamına getirildi. Salih Paşa kabinesi İtilaf Devletleri'nin Kuvayı Milliye aleyhindeki teklifine kabul etmeyerek yirmi sekiz gün sonra istifa etmek mecburiyetinde kaldı.¹⁵ Gelişen bu olaylar durumu tamamen tersine çevirdi. 16 Mart 1336 günü İstanbul işgal edilmesi ve 18 Mart 1920 tarihinde Mebusan Meclisi'nin İngilizler tarafından basılarak bazı mebusları tutuklamaları; Kuvayı Milliye üzerine tezgâhlanmaya çalışılan oyunları, bilhassa Taalii İslam Cemiyetinin ve ona şekil verenlerin plan ve düşüncelerini boşa çıkardı ve suya düşürdü, çünkü kurtuluş yalnız Anadolu harekâtının üzerinde kamıştı. Görev Heyeti Temsiliye ye kalmıştı.

Sinop Mebusu Rıza Nur, 18 Mart 1920 tarihli Mebusan Meclis (İçtima-i Fevkalade) toplantısının söz alarak şu konuyu dile getirmiştir:

¹⁴-Kansu, a.g.e., s.546

¹⁵-Ali Fuad Türk geldi, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1987, s.260

“Efendiler; mühim bir tarihi anı yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bu zamana kadar böyle büyük bir münasebete duçar olmamıştır. Payitaht-ı Osmanî ve Darülhilafet-i İslamiyeye bu gün ecnebi devletlerin işgal-i müsellahlı altına geçmiş bulunuyor. Bunu mucip hiç bir hal mevcut değildir. Meclis-i Mebusan-ı Osmai tecavüze uğradı. Mebus arkadaşlarımızdan Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beyler ve Numan Efendi, Meclis-i Mebusan’dan kuvve-i işgalîye tarafından cebren alınıp tevkif edildi. Bu hal, hukuk-u esasiye ye ve hukuk-u Düvel-e tamamıyla muhaliftir. Bila kayd-ı şart istiklal-i vicdan ve efkâra malik olmayan bir Meclis-i Mebusan’ın serbestçe ittihaz-ı karar eylemesi mümkün olmayacağından Milletvekillerinin masuniyetine karşı ika edilen bu tecavüzü protesto ediyoruz. Bu protestomuzun, bütün cihan heyet-i teşriyesinin ve bilhassa bilcümle parlamentoların madeiri olan Britanya Parlamentosu’nun ve bu gibi vakayi-i tarihiyeye defaat ile sahne olmuş olan Fransız ve İtalyan Parlamentoslarının sem-i iltilana vasıl olmasını temenni ederiz. Bugün deruhte ettiğimiz vazife-i milliyeyi ifaya ancak bu derece de kadiriz. İşte bu esbaba binaen verdiğimiz bir takrir ve teklifte bulunuyoruz. Bu takririmizi milli bir vesika olarak tarihe tevdi ediyoruz”¹⁶

¹⁶ -Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (yirmi dördüncü intikad, 18 Mart 1336/1920, Perşembe), I, s 496

Isparta mebusu Seyfullah Efendi, söz alarak Rıza Nur bey'in iki arkadaşın ismini söylemeyi unuttuğunu, Cemal Paşa ile Tahsin Bey'inde tevkif edildiğini belirtti¹⁷

İstanbul'un işgali, meclisin basılarak milletvekillerinin tutuklanması, rüzgârın İstanbul hükümetinin arkasından ve Heyeti Temsiliye'ye karşı esmeye başlatmıştı. Heyet-i Temsiliye bu siyasi ortam içinde; Milli Mücadeleyi hukuken ve fiilen yürüttü. İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması sonucunda Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmasına karar verildi. 23 Nisan günü Cuma namazından sora Büyük Millet Meclisi Ankara'da açıldı. 23 Nisan 1920 sat 13.45 oturumunda, reis Şerif Bey'in açış konuşmasında sonra söz alan Mustafa Kemal Paşa, meclisin hangi üyelere teşekkül edeceğine dair konuşmasını yaptıktan sonra meclis çalışmalarına devam edildi. 24 Nisan 1920'de yapılan oturumun ilk saatlerinde, memleketin genel durumu hakkında izahat vermek maksadıyla Mustafa Kemal Paşa söz alarak, Mondros Mütarekesi'nden Ankara'da TBMM'nin açıldığı güne kadar geçen olayları özetleyen uzun bir konuşma yaptı ve o günlere nasıl geldiğini anlattı.¹⁸

25 Nisan oturumunda, divan seçimi tamamlandı. Hacı Bektaş Çelebisi Cemalettin Efendi ikinci başkan

¹⁷ -Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, gös. Yer

¹⁸ -T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 24.4.1336/1920, I, Celse -3, 8-30

vekilliğine, Haydar, Refik, Muhittin Baha, Cevdet, Atıf, Rasim ve Feyyaz Ali Haydar Beyler kâtipliklere, Emir Paşa ile Süreyya bey de idare memurluklarına seçildiler. Bundan sonra Hamdullah Suphi Beyin hazırladığı ve teklif ettiği “Büyük Millet Meclisinin memleket beyannamesi” kabul edildi.¹⁹ Meclisçe kabul edilen beyanname bastırılarak dağıtımı sağlandığı gibi, beyannamenin kabulü ve yayımı telgrafla her tarafa bildirildi

Antalya Milletvekili Hamdullah Subhi Tarafından okunan beyanname

Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyannamesi

“Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar, İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Antep'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan millettaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden

¹⁹ -T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.4.1336/1920, I, Celse 4, s. 51

kurtarmak, Anadolu'nun şunun, bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz, Cenabıhak ve Resulüekremın namına yemin ederiz ki Padişaha ve Halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hint'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını elhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve 'milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin. Ta ki, din Son yurdunu kaybetmesin. Ta ki, milletimiz 'köle olmasın. Biz «birlik; oklukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şakaktır. Allah'ın nalaneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve tevfiği, Halife ve Padişahımızı, millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın”.

Aynı oturumda memleket idaresinin bir an önce işler hale getirilmesi ihtiyacı sebebiyle hükümet teşkil edilinceye kadar, geçici bir yürütme (icra) heyeti (hükümet) konusu üzerinde yapılan uzun tartışmalardan sonra,

İstanbul'un işgali üzerine 20 Mart 1920'de Ankara'ya gelen ve Meclis'çe Genel Kurmay Başkanlığına seçilmiş olan Albay İsmet (İnönü) tabii üye kabul edilmek suretiyle, Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak), Hamdullah Suphi, Hakkı Behiç, Adnan beyler ve şeyh Servet Efendiden oluşan altı kişilik yürütme heyeti, Mustafa Kemal'in başkanlığında olmak üzere kabul ve teşkil edildi.²⁰

26 Nisan 1920 oturumunda hükümet teşkilatı, vazife ve yetkileri hakkında yapılan teklif üzerinde uzun tartışmalardan sonra, hıyaneti vataniye kanunu görüşüldü.²¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ikinci günü gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek, memleketin genel durumu hakkında bir konuşma yapmıştı. (Konuşma metni aşağıdadır)

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Vatan'ın iç Durumu Hakkındaki Beyanatı (Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336/1920)

Mustafa Kemal Paşa: Efendim mufassal maruzatım meyanında mesaimize saha olan mıntıkanın hududunu işaret etmiştim. O hudut hududu millimizdir.

²⁰ -T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.4.1336/1920, I, Celse 4, s.52

²¹ -T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.4.1336/1920, Celse 3,I, s. 60

Bidayetten şimdiye kadar harice ve dâhile karşı gösterdiğimiz cephe de yalnız bu hudut dâhilinde çalışmak olduğumuzu ifade etmiş idim. Hakikatte bütün gayemiz bu hududu millî dâhilindeki milletimizin istirahatını, refahını ve bu hududu millî ile muayyen vatanımızın tamamîyetini masun bulundurmaktan ibarettir. Turanımız politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü maddî manevî bütün kuvvet ve kudretimizi muayyen olan vatanımız dâhilinde tecelli ettirmek arzu ettik. Hududun haricinde dağınık bir surette zaafa duçar etmekten içtinap ettik. Ecnebililerin en çok korktukları fevkalâde mutevahhiş oldukları İslâmiyet siyasetinin dahi alenen ifadesinden mümkün olduğu kadar mücanebete kendimizi mecbur gördük. Fakat kuvayi maddiye ve maneviye karşısında bütün cihan ve Hıristiyan siyasetinin en şedit (hırslarla) ehlişalip muharebesi yapmasına karşı hudut haricinde bize zahir olacak bir noktai istinat teşkil edecek kuvvetleri düşünmek mecburiyeti de pek tabii idi. İşte haricen ifade etmemekle beraber hakikatte bu noktai istinadı aramaktan geri durmadık. Bittabi selâmet ve necat için yegâne (müracaat ettiğimiz memba) kuvayi âlemi İslâmiyet olmuştu. Âlemi İslâmiyet birçok noktai nazarlardan milletimizle, devletimizin istiklâli ile yakından ve fevkalâde bir surette alâka ve merbutiyeti diniyesi olmakla ve bu veçhile bütün âlemi İslam'ın manen bize muavin ve müzahir olduğunu zaten kabul ediyoruz. Düşmanların

maddî kuvvetleri karşısında bir de bu manevî kuvvetlerin maddî tecelliyatına gelmek zaruretinde idik; Binaenaleyh evvelâ hududumuzla temasta bulunan mıntıkadaki dindaşlarımızla temasa gelmek lâzım geldi. Ondan sonra şarkta Kafkasya mileli İslâmiyesi ve garpta Garbî Trakya; bunların hepsi ile muhtelif surette münasebata girişmiş bulunuyoruz. **Suriye** halkı ve **Irak** halkı yani **Arabistan**, 1914 tarihinden evvel aynı hudut dâhilinde bulunduğumuz zamanlarda cümlemizce malûmdur, **Devleti Osmaniye'nin bir uzvu**, bir rüknü olmaktan fevkalâde müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsal edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevkii fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar. Lâkin harbi umuminin neticesini gördükten sonra Suriye'de İngilizler, Fransızların tarzı idaresine, muhakkirane olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehli İslâm pek büyük bir hataya duçar olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dâhillerinde müstakil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde camiai Osmaniye dâhilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâyî hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli iman için (bir vazifei mukaddese idi.) Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler.

Bize hiç bir şekil ve surette istiklâlin lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camiai Osmaniye dâhilinde bulunacağız, dediler. Suriye’de böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi.²² Biz bittabi bir salâhiyeti resmîye ve ilmîyeye malik bulunmadığımız için, efradı milletten bir heyeti milliye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakikisi olan yine milletler vasıtası ile temas etmiş oluruz. Fakat bizim **Suriye’de** gayei İslâmiye ile revabit ve münasebatımız taazzuv etmeğe başladıkça orada bir saltanat tesisile iştilal eden Emir Faysalın ve Emir Faysalı himaye eden **Fransızların** nazarı dikkatini celbetti ve binnetice **Emir Faysal** dahi hususî murahasalarını bizimle temasa getirdi. Resmî temasla bu müracaatın bizce telâkki edilen nikati izah etmek isterim. Her halde **Suriyeliler** her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için bin netice esaret olacağına kani oldular. Bundan (dolayı bize teveccüh ettiler.) Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dâhilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menafii umumiyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün İslam âleminin manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki" büyük memnuniyetle karşılıyoruz ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz

²² - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920, 2’nci initika, 4’ncü celse), I, s. 2

dâhilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dâhilinde ve hâkimiyeti milliyeye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifakın fevkinde bir şekil ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehlerine telakki etmiş olacaklar iki) **Emir Faysal** milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf oldu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkılâp etti. **Suriye dâhilinde bazı ef'al** ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu fiiliyat başladıktan sonra Emir Faysal suhuletle tesisi hâkimiyet edemeyeceğini ve Fransızlar da bir müstakil (devlet) halinde orasını kolaylıkla kullanamayacaklarını zannettiler ki ağılebi ihtimal müştereken ahaliye demek istediler ki biz de sizin fikrinizdeyiz. Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden kovabiliriz. Bunu biz samimî telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasî müracaatta biz de siyasî cevap vermiş bulunduk. Ancak hakikî irtibat hükümet şeklinde değil fakat Suriye Milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket hakikaten bize manevi kuvvetle beraber maddî kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten

geçirecek olursa bu fiiliyatın semerata maddiyetini görebiliriz.²³

Irak'a gelince; Irakta **İngilizlerin** muamelâtı İslam Ahaliyi fevkalâde dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve aleltilâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz noktai nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dâhilinezde kendi kuanızla kendi mevcudiyetinizle “müstakil bir Devlet olunuz.” Biz her şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir mani kalmaz ve **Musul havalisinde Bağdat**'ta ve sair birçok yerlerde vak'a olarak birçok hadise zuhur edecekti ve bu gün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, **Suriye ve Irak**'taki vakayi muvacehesinde milli faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bu gün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek **Iraklıların** ve gerek **Suriyelilerin** bu iki muntıkadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azamî istifade etmek mümkündür.

Kafkasya'ya gelince; malûmunuz Kafkasya, Şimalî Kafkasya, Çerkezistan, Gürcistan ve Ermenistan

²³ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 2-3

parçalarından mürekkeptir. Çerkezler bidayetden beri fevkalâde hassas bulundular, her halde minelkadim kendi vatanları olan Şimalî Kafkasya’da müstakil yaşamak arzusunu, zevkini duymuşlar ve bunun için çalışmakta bulunmuşlardır. **Rusya ahvali malûmesi** Şimalî Kafkasya’daki bu amalin bir an evvel mevkii tecelliyeye geçmesi için Çerkezleri teşvik etmişlerdir. O civarda icrayı harekât eden Denikin kuvvetlerinin âdetâ bütün Şimalî Kafkasya ve Dağıstan’ı filen işgal etmesi ve birçok tazyikat yapması ve mıntıkada milliyetperverane çalışan heyetleri dağıtması ve birçok tecavüzleri karşısında, bütün bunlara rağmen, yine Çerkezler maksatlarına çalışmışlardır. Ve bizimle dahi samimî münasebatta bulunmuşlardır. O derecede ki kendi hayatlarını, kendi mevcudiyetlerini Türkiye’nin halâsı, mevcudiyet ve istiklâli ile yakından alâkadar görmüşler ve buraya raptı kalp etmişlerdir.²⁴ Oradaki dindaşlarımıza tavsiyemiz dahi yine kendi dâhillerinde kendi kuvvetleri ile mevauidyetlerini izhar ve ispat etmek ve badehu manatıkı İslâmî’ye yapabilecekleri surette birleşmek noktası olmuştur. Ve diyebiliriz ki Kafkasya faaliyet ve amali milleyenin tecellisi ve memleket ve milletimizin istiklâli halâsı noktai nazarından memleketimizden uzak değil, tamamen aksamı asliyei

²⁴ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 3-4

(vatanımızın) bir parçası gibi telâkki olunabilir. Bütün bu mıntıkadaki cereyandan resen malûmattar bulunuyoruz.

Azerbaycan cümlelizce malûm olduğu gibi istiklâlini tasdik ettirmiş bir vaziyettedir. Onların dahi bize karşı samimiyetleri vardır. Fakat kendisi zaten istihsali istiklâliyet etmiş bulunduğu için bizimle olan münasebatı bittabi resmî bir şekilde değildir. Fakat bizim maksadımız için bütün manası ile çalışabilecek anasır ile malidir.

Ermenilere gelince, Ermeniler bütün dünyanın fevkalâde mazharı sahabeti olmuş bir vaziyette bulunuyorlar. Amali siyasiyelerinin tecellisi için nasıl çalıştıkları malûmdur. Fakat bu günkü vaziyetler bizimle temaslarına dair arz edebileceğim noktalar şunlardır: Ermeniler Erivan Ermeni Hükümeti mıntıkası dâhilinde ahali İslâmiyeyi imha etmekle meşguldür. Biz İngilizleri, Amerikalıları aleyhimizde tahrik etmemek ve her nasılsa harbi umumide yapılmış olan vakanın tekerrür ve tevalisine dair hiç bir zan ve şüphe vermemek için bu mıntıkai malûma dâhilinde bulunan ahali islâmiyenin hududumuzu geçmek suretiyle alenen muavenetlerine dahi şitap etmekte tereddüt ettik. Fakat oradaki ahali İslâmiye her taraftan hamisiz kalınca bittabi kendi hayat ve namuslarını yine kendiliklerinden muhafaza ve müdafaada tereddüt etmediler. Bu cihetle bidayetden bu güne kadar Erivan Ermeni Hükümeti mıntıkası dâhilinde muharebe ve müsademe devam ede gelmektedir ve bütün müsademat

neticesinde de bittabi dindaşlarımız fevkalâde mutazarrır olmakla beraber namus ve haysiyetlerini de muhafaza etmekten geri durmuyorlar.

Gürcistan Hükümeti bize karşı samimî bir vaziyet göstermiştir. Bilhassa Azerbaycanlılar hayırlı mesailde ittifak etmiştir. Bittabi Ermeniler bu ittifaktan hariç... Azerbaycanlılarla Ermeniler arasında müsademat olduğu vakit Gürcüler Azerbaycan tarafını iltizam etmiştir ve bugün dahi aynı vaziyette bulunmaktadır. Bizim eski hududumuzla Gürcistan'ın alâkası malûm olduğu üzere evliye-i selâse'dir; Batum, Kars, Ardahan. Biz burasını eczayı memaliğimizden addediyoruz ve oradaki İslam ahali dahi bu telâkkide bulunmaktadırlar. Fakat resmen bunu şimdiye kadar ifade etmiş değiliz. Ahali tamamen aynı fikre İştirak ettiği için (bizimle daimi irtibat halindedir) Hatta bu mecliste bulunmak üzere dahi mebuslarımız yola çıkarmışlardır. Kafkasya üzerinde bulunduğumuz için Kafkasya'dan, **Rusya'dan bahsedebiliriz**. Malûmu Âliniz Bolşeviklerin kendilerine mahsus bir takım esasları, noktai nazarları vardır. Ben şahsen bütün vuzuhile ve teferruatı ile bunlara vakıf değilim ve yakın zamanlara kadar Bolşevikler nereye temas ederse, nereye gelirse daima kendi noktai nazarlarını kabul ettirmek azminde idiler. Her ne olursa olsun bu noktai nazarlar, bizim milletimizin de kendine mahsus bir takım noktai nazarları vardır. Bu noktai nazarların siyasî esası ihtimal ki maruzatımda zikrettiğim

ve cümlemizce malûm olan noktaları göstermedim. Milletimizin âdeti, muktaziyatı diniyesi ve memleketimizin icabı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimizi, kendi âdetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dikkatte tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar vazetmek mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelîtlak (genel olarak) bizimle Bolşeviklik arasındaki münasebat şayanı tetkik ve teemmül olur. Bir zamanlar oldu ki, Bolşevikler noktai nazarlarını daha umumileştirdiler. Hiç bir kimsenin hiç bir milletin adet ve ahlakı hususiyelerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz. Yalnız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşmanız. Biz Avrupalıların Bolşevizm'den korktuklarını ve bizim Bolşeviklerle tevhide efkâr ve harekât edeceğimizden daima kuşkulandırmakta olduklarını nazarı dikkate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şeye mecbur olmaksızın amali milliyemiz dâhilinde muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şeraiti istiklâlîmiz temin olunursa. Böyle azim bir maksat için, böyle uzak bir daiye için her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebatı ihtilâfata aniden girmek belki bizi nedamete mecbur edebilir ve zaten hepimizde de, kendimizde de böyle bir salâhiyet mevcut değil. Filhakika bu hududu millimiz dâhilinde arz ettiğim şeraitle muhafazai mevcudiyet edebildiğimiz takdirde başka bir şey istemek bence doğru değildir. Yalnız her ihtimale karşı muhafazai hayat ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menbaı kuvvet aramak lâzım gelirse, yine daima kendi

noktai nazarlarımız baki kalmak şartı ile her menbadan istifade etmeği de caiz gördük. İşte sırf bu nokta daima Bolşeviklerin ahvalini harekâtım ve kendilerinden icabında ne dereceye kadar muavenet görebileceğimizi anlamağa teşebbüs ettim. Bu teşebbüs neticesinde şüphe yok bazı temaslar hâsıl olmuştur.²⁵ Fakat bu temaslarımız şimdiye kadar yani Bolşevikler bizimle demin izah ettiğim manen ve maddeten beraber olan Dağıstan'a kadar temas ettiği halde hiç bir katî mevat üzerine müstenit bir şey yapılmamıştır. Fakat böyle bir şey yapmak imkânı mevcuttur. Eğer lüzum ve ihtiyacı mübrem görülürse Heyeti Âliyeniz Meclisi Âliniz bu hususta daha esaslı tedbire tevessül eder. Âlemi Hıristiyaniyetin mevcudiyetimize (hâteme çekmek istediklerini bilmekle beraber onlara karşı da daima cihangirane bir vaziyet almak istemedim. Belki azami derecede onların da bize menfaat temin edebilmesine alıştık ve bu itibarla Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerreren temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti,

²⁵ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 5-6

en medenî, en insanî bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi. Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. Yakından milletimizle temas ettikten sonra gösterdikleri tavır hareket ve bilhassa Aydın vilâyetimizin İngilizlerin nezareti ile himayesi tahtında Yunanlılara işgal ettirdiğini milletimiz anladıktan sonra İngilizler hakkındaki noktai nazarım tebdil etti. Dedik ki; milletimizin, filhakika bu gün milletimizin bu zan ve telakkisinin (Yanlışı olduğu kanaatinde iseniz) en son kabul ettiği mahiyetiniz değilse bunu tashih etmek için bir hareket gösteriniz. Yine millet size müteveccih olur. O zaman denildi ki size mevcudiyet verebiliriz. Yalnız İstanbul'un vaziyeti çok tuhaf tesadüf etmiştir. **Boğazlardan sarfınazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlılara bazı imtiyaz ve Fransızlara bazı imtiyaz vermek sizi sarsmaz zannederiz ve diğer taraflarda bazı kontroller yapılırsa bundan size bir zarar gelir mi?** Efendiler; bu sözleri bana sarf eden Erzurum da ve bütün Kafkasya da mümessil olan ve Londra'da hâizi salâhiyet olan Revlinson namında bir kaymakam (Yarbay) dır ve kendisi ile münasebatımız teakup etmiştir. Herri dost olmak istiyor; hem de bu dostluktan istihsali (menfaat yolunu takipten geri kalmak istemiyorlardı.) Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayri kabili icra, milletimizce gayri kabili kabul olduğunu söyledik. Revlinson'a Payitahtımızda bulunan İngilizlerin memleketimizi ve milletimizi iyi

tanımış olduklarından dolayı Ferit Paşa Hükümetinin kendilerini yanlış tanıtmak suretiyle iğfal suretiyle yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği temenniyesi ile kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Revlinson Londra'ya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte (İstanbul'da bulunan) memurini siyasiye, İngiliz memurini vesairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbul'a avdet eder etmez bizimle temas istedi. Pek mevsuk malûmata istinaden arz ederim ki İstanbul'a gelir gelmez, hainler tarafından ihata edildi. Bizimle temas arzusu bu suretle duçar akamet oldu. Ve bir müddet sonra tekrar Trabzon'a, Erzurum'a geldi. Bu temasta bizim noktai nazarımızı, malûm olan esasatın dâhilindeki (noktai nazarımızı tekrar ettik.) dermeyen ettiğimiz noktai nazar malûm olan yani devletin istiklâli ve vatanımızın muayyen olan hudut dâhilinde temini tamamiyeti idi. Revlinson bunun katî olduğunu anladıktan sonra iki mükâleme ile geçirdi. Yani görülüyor ki İngilizler bize karşı dostluk temini talep ettikleri zaman bu dostluğu yalnız kendi menfaatleri ve ihtiraslarını temin için talep etmektedirler. Yoksa bizim menfaatimize ait hiç bir teşebbüsleri olmamıştır.

Diğer taraftan Fransızlarla da münasebat olmuştur. Bilhassa Suriye'de fevkalâde mümessil bulunan **Picot**

namında bir zat Sivas'a kadar geldi ve kendisinin Paris'te sulh konferansı ile temas etmek üzere hareket ettiği bir sıralarda idi ki bu zatla görüştüğümüz esas noktalar, hatırımda Kaldığına göre, şunlar idi: Bir defa kendisi Fransa Hükümetinin bize karşı yapmakta olduğu muamelâtı doğru bulmuyordu. Fransa menafi-i hakikiyesine mugayir buluyordu. Açık söylediği şey Suriye'yi müstemleke yapmak istiyorlardı ve fakat **Kilikya**'da dâhil olmak üzere. Ve bizim mevcudiyetimiz umumi olan mevcudiyetimizin tahlisi için Kilikya meselesi için anlaşmaktan şu imkân derecesini de şu tarzda tespit etti. En nihayet Kilikya'yı tahliye edeceğiz, yalnız orada bize İktisadî (menafi temin ve bunun temadisini) emniyet bahş olacak bir vaziyet kabul ediniz.²⁶ Biz kendisiye görüştüğümüz zaman bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur. Bütün vatanımızın tamamıyeti ve bu vatanda yaşayan milletimizin istiklâlidir. Bu noktai nazardan anlaşmak lâzım gelir. Fransızlar için yalnız Kilikya meselesi vardır. Bunun halli esnasında sizin için birinci olan meselede bazı hususu görüşebiliriz ve sonuçta Kilikya dahi arz ettiğim şekilde kalmış ve heyeti umumiye de her suretle bize muavenet vaat etmiş idi. Yalnız bütün bu mevaadini tatbik

²⁶ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 6-7

ettirebilmek için ancak Paris'e muvasalâtında çalışmağa mecbur olduğunu ve sulh akdedinceye kadar Kilikya dâhilinde hiç bir hareket olmamasını rica etti. Biz de netice itibariyle dedik ki, şimdi Fransız tahtı işgalinde bulunan mıntika bizim tarafımızdan kuvvet sevki ile hiç bir harekette bulunmayacağız. Ancak sizin tahtı işgalinizde bulunan ve asayişinden, emniyetinden sizin mesul olduğunuz manatik vardır ki Kilikya, Maraş, Urfa hepsi dâhil ve Fransızlar tarafından teslih edilen Ermenilerin ahali İslâmiye'ye tecavüz etmesi, onları katletmesi neticesi olarak vuku bulacak mukabelelerden, mukavemetlerden de hiç bir mesuliyet kabul etmeyiz. Ve bu gibi vakaların önüne geçebilmek için siz derhal tedabiri lâzimeye tevessül ediniz. O zaman malûmu âliniz valimizi kovmuşlardı. Siz valimizi iade edeceksiniz, sair Devleti Osmaniye memurini yerinde ipka ve ahali İslâmiye'ye tasallut eden Ermenileri oradan uzaklaştıracak ve bilhassa bundan sonra teşvik ve teslih etmeyeceksiniz. Bunlara katî olarak söz verdi ve hatta Sivas'ta icap edenlere tebligatta bulundu. Filhakika valimiz oraya gitti. Vaziyet hüsnü hale girer gibi oldu. (Picot) diplomat bir Fransız diplomatı oraya gitti, bunu bizimle görüştü. Fakat buradaki kuvvetlere kumanda eden Fransızlar da başka adamlardır. Bunlar bilhassa **Kilikya dâhilinde bir miralay vardı ki Odeyremon. Bu İslâm düşmanı ve Ermeni hamisi bir adamdır.** Tazyikten bir an bile tevekki etmedi ve bunun neticesi olarak Maraş'ta ahali

İslâmiye'ye tecavüzatta bulundular ve birçok memuru tevkif ettiler. Ahalii İslâmi'ye kendilerini muhafaza etti. Neticesi itibarile vaka büyüdü. Müsademe oldu ve oradan Fransızlar çekildi. Bittabi bu müsademe esnasında Fransız kisvesi altında ahalii İslâmiye'ye tecavüz eden bir kısım yabancı unsur, kendi nefsi hayatını muhafaza eden ahalii İslâmiye ile ateş esnasında öldüler. Bütün Avrupa'da ve bütün Amerika'da da fevkalâde dalgalandırdılar. Hâlbuki milletimiz tarafında tecavüz vaki olmuş değildir. Vuku bulan tecavüze mukabele edilmiştir. Hatta Fransızlar çekildikten sonra daha ileriye gidilmekten sarfinazar edilerek o kadarla iktifa edildi. **Urfa'da aynı vaziyet olmuştur.** Yine Fransızlar tarafından daha doğrusu Fransızların teşvik ve himayesiyle Ermenilerin, ahalii İslamiye'ye tecavüz eden Ermenilerin sebebiyet vermesi yüzünden yine muharebe ve müsademe olmuş, sonuçta Fransızlar orasını da terk etmeye mecbur olmuşlardır. Yalnız sureti umumiyede bir şey vardır ki Fransızlar Maraş'tan çıktıktan sonra tekrar Maraş'a geldiler, tekrar Urfa'ya geldiler. Gerek Maraş ve gerek Urfa'da bittabi ihrazı muvaffakiyet edilmiştir. Bunu izzeti nefis meselesi yaparak daha büyük harekâta geçmek istemediler.²⁷ Diğer taraftan asıl Kilikya cihetlerinde ahalii İslâmi'ye yine bu tecavüzatı mütemadiye karşısında: mukabelelere kalkıştı.

²⁷ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 7

Bütün bu mukabeleler Fransızların çekilmesi ile nihayet buldu ve son zamanlarda denilebilir ki Adana'da, Tarsus'ta, Mersin'de yalnız buralarda Fransız kuvveti bulunuyor. Diğer cihetlerde ahali islâmiye bir dereceye kadar hâkimiyeti tesis ettiler. **İtalyanlar** sureti umumiyede mülayim bir vazı almışlardır. Kendilerinde hiç bir vak'a hadis olmadı ve bu noktai nazarlarında da sabit kaldılar ve bütün onların talep ettikleri **şey menafii iktisadiye teminidir**. Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafii iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devleti ecnebi'yenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize birçok münasebetlerle söylediler ve elyevm Yunanlılar **doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edilmek suretiyle muhafazai** mevki ediyorlar ve çıkmak niyetinde olmadıkları anlaşılıyor. Trakya son hadisat itibariyle bizimle alaka ve münasebette müşkül şerait içinde bulunmakla beraber daima muhafazai irtibat etmektedir. Trakya da aynı noktai nazarları muhafaza etmektedir. Ancak Fransızlar Trakya'nın böyle münferit kaldığını gördükleri için onları muhafazai mevcudiyet etmekten aciz göstererek kendilerinin himayesi tahtında bir şey olabileceklerini ima etmektedirler.²⁸ Bizimde Trakyalı

²⁸ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 7-8

vatandaşlarımıza tevcih ettiğimiz, bu küçük Trakya parçasının kurtulmasına mütevakıftır. Bu noktai nazarda sebat etmektedirler. Efendiler muhafazai mevcudiyet için atimizi, istiklâlimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetlere de vakıfız. Fakat düşmanlarımız kendi ihtirasını, bizim imhamızla temin etmek için malik oldukları kuvvetlerden hiç birini istimal etmiyorlar. Bilâkis amaca vasıl olabilmeleri için en kuvvetli keşfettikleri vasıta yine bizi birbirimize çarptırmaktan ibaret olmuştur. Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler bulunuyor. **İşte asıl onların yardımı ile maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini, tesanütünü harice karşı gayri vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayışsizliğe delâlet edecek ahval vardır.** Meselâ cümlemizce malûm olan Anzavur vaziyetini hatırlayabilirsiniz. Anzavur epeyce zamandan beri İngilizlerin parası ile silâhı ile teşviki ile ve bittabi İstanbul'da mahiyet ve ahlaklarını arz etmeğe çalıştığım kimselerle müştereken icrayı faaliyet ediyordu. Millet tarafından bir kaçı tedip edildi ve fakat büsbütün imhakâr tedbir alınmak istenilmedi. Kendisinin cehline atfedilerek fazla bir şey yapılmayı gayri müstelzim gibi tasavvur edildi. Fakat son vaka esnasında Anzavur yine en büyük

düşmanların pişdarı olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi, Biga'da göründü. Toplayabildiği eşkıya ile Günan'ı zapt etti. Bandırmayı zapt etti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesir'i zapt etti. Bursa'yı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhide harekât etti. Hülâsa bütün bu efal ve harekât ile efkârı umumiyemizi tabii rencide etti ve düşmanlarımızı güldürdü. Bütün bu harekât 16 Mayıs 1336'dan beri devam eden harekâttir. Biz artık bu zehrin ve zehirli hareketin daha ziyade tevessüüne müsaade etmenin fena avakibe münker olacağını tahattur ederek tedbir almak mecburiyetinde kaldık. Bu sıralarda idi ki gönderilen, muhtelif yerlerden muhtelif istikametlerden gönderilen kuvvetler mesmuu âlileri olduğu veçhile kendisiyle çarpıştı. Nihayet etrafındakiler dağıtıldı. Bu günkü safhasından sonrasını da bittabi Meclisi Âliniz takip edecektir. Diğer taraftan **Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı, İzmit** havalisine de nazarı dikkati âlinizi celbedenim. Oralarda da yine bu menfi, memleket ve milletin menafii için muzır fikirler sarfle sahai faaliyet bulmuş oluyor. Bir aralık **Adapazarı'nda bir isyan yapıldı**. Bazı zevatı gönderdik. Nasihat ettirdik. Sonuçta işfal edilmiş olanlar tenvir ve irşat edilmek suretiyle sükûnet icra edildi. Fakat **İzmit'i** doğrudan doğruya işgal etmiş olan İngilizler yakından para ile daima aynı ateşi körüklemekte devam ediyorlar. Onun için Adapazarı vakasını müteakip

Hendek'te orada bir ufak müfrezemiz bulunuyordu. Ona hücum etmişler ve silâhlarını almışlardı. Bunu da ittihaz olunan tedbir ile bertaraf etmek müyesser oldu. Onu müteakip **Düzce**'de aynı tezahürat oldu. Bir takım insanlar toplanıyor, hükümeti basıyor, Telgrafhaneyi basıyorlar. Ne istediklerini anlamıyoruz. Tabii böyle harekâtı bağıyâne yapıyorlar **ve bununla İngilizler Avrupa ya** bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbirine çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdür lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin. Bu **Düzce** vakası bu günün vakasıdır. İçinde bulunduğumuz günün vakasıdır. **Bolu** mutasarrıfı bulunan Haydar, **Düzce**'de toplanan bu usâtın, **Bolu'ya tecavüz ve taarruz aleyhinde olduklarını bildirdi**. Bolu'da bir az jandarma kuvvetimiz vardı. Bilhassa Zonguldak ve cenubunda üç taburlu bir piyade alayı vardı. Bir taburunu orada bıraktık, diğer taburunu Bolu üzerinden garba doğru bu hareketi bağıyâneni tevessüüne mani olmak için sevk ettik. Buradan Bolu Mutasarrıfı Haydar Beye, her şeye rağmen tedabiri lazimeyi ittihaz etmesini tebliğ ettik. Bununla beraber kendisine mutlak emniyetimiz mevcut değildi. Bittabi bu anda henüz hükmü kafile hüküm vermekten içtinap ederim. Ama bütün zavahir, kendisinin bizzat usatın amalini mürevviç gibi hareket ettiğine delâlet edecek hususat bulundu. Çünkü ittihazı tedabirde bizi iğfal etmiş bulunuyor, usatın tevkife memur edilen kuvvetleri

işgal ediyor, iğfal ediyor, hedefi aslisinden çeviriyor, bittabi sureti haktan görünen bir mutasarrıfın verebileceği evamiri madunları hüsnü telakki eder ve tatbik eder. Jandarmanın kumandanına derse ki sizin kuvvetinizi ne bilsin, Jandarmanın kumandanı ki buradan düşman geleceği için kezalık alay kumandanı bir emir tebliğ ederse derse ki asker silâhını bıraksın ve dağılsın. Bittabi maaile memnuniye asker bunu yapar. İşte böyle menfî ve hainane tedbirlerle **Bolu'da** iğfal edilmiş olduk ve binnetice Bolu mutasarrıfı Haydar Bey de bir gün Düzce'ye oradaki usatın yanına gitti ve oradan emirlerini vermeğe başladı. Bittabi beri ile irtibat ve münasebetimiz kalmamıştı. Oradan verdikleri emirlerle de merakizi tecrit etti. Gönderdiğimiz kuvvetlerden haberdar olamadık.²⁹ Nihayet oradaki vaziyeti görmek anlamak ve icap edenlere icrayı nasihat etmek ve düşmanların İngilizlerin vatanımızı izmihlale saik olan İngilizleri bu tedbirlere en kıymetli arkadaşlarımızdan mebus arkadaşlarımızdan bir kaç zatı memur ettik. Onlar da malûmunuzdur, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey. Lâzistan Mebusu Hüseyin Bey, Bolu Mebusu Fuat Bey ve Şükrü Beylerdir. Fuat Bey, Bolulu olduğu için oraları biliyor. Onun için bu arkadaşları gönderdik ve yanlarına ufak bir müfreze verdik. On sekiz yirmi kişilik bir süvari ile yolda kendilerini muhafaza etsinler diye. **Gerede'de Bolu'nun**

²⁹ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 8

şarkında bir alayımız olduğunu biliyorlar idi. Sonra aldığımız malûmata göre İnşallah doğru çıkmaz, bu kıymetli arkadaşlarımız usât tarafından tevkif edilmiş diğer taraftan **Düzce**'de zuhur eden bu fenalığı izale etmek için pek kıymetli kumandanlarımızdan yirmi dördüncü fırka kumandanı kaymakam Mahmut Beyi memur ettik. Mahmut Bey kuvvetleriyle Geyve boğazında bulunuyordu. Geyve boğazından kuvayı kâfiye alıp **Düzce**'ye gidecekti. Mahmut Bey **Adapazarı**'na gittikten sonra **Düzce**'ye gitmek üzere aynı yol üzerinde bulunan **Hendek**'e teveccüh etti. Oraya muvasalâtından haberimiz vardır. Fakat evvelisi gün öyleden sonra saat ikiden beri **Düzce**'de Mahmut Bey kuvvetleri ve şahsı hakkında bir malûmat alamıyoruz. Çünkü telgraf hatları gerek **Bolu** üzerinden, gerek **Adapazarı** üzerinden münkatidir. Muhabere ediyorduk. Son safhada münkati olduğundan bittabi böyle bir iki gün haberdar olamamak mucibi endişe görülmektedir. Bittabi en müstesna hali tasavvur ve kabul ederek yeniden tedbir ittihaz edilmiştir. Tevcihi ve intacı yine Heyeti Âliyenize aittir. (Bu günden sonra sesleri). Bazı propagandalar, manasız muzır propagandalar neticesinde halk hakikaten idlâl edilebilir. Meselâ üç gün evvel **Beypazarı**'nda halk toplanmış, içerisinden iki üç müfsidin ifsadile telgrafhaneyi basmışlardır. Bittabi adam göndermek ve kuvvet göndermek lâzım geldi. İçlerinde iki üç kişi varmış, onların iğfalâtı neticesi imiş. Aynı hale müşabih bir mesele daha,

şimalde **Nallıhan**'da zuhura geldi Buna karşı tedbir alınmıştır.

Hulâsa bu günün arzuya şayan olmayan vemüziç olan bu ahvali arz ediyorum. Çünkü vaziyet başka türlü tespit edilmiş olmaz. Bunlar vakıdır. Başka yerlerde belki ufak tefek hassasiyetlerde vardır. Gerek bu vakayı ve gerek diğer yerlerdeki ufak tefek hassasiyeti demin de izaha çalıştığım gibi, düşmanların kendileri hariç gibi düşünerek, fakat yine bizim vesaitimizi tatbik ettikleri tedbiri şeytanetkârane neticesidir. Bittabi halk vaziyete vakıf değildir. Pek güzel bilirsiniz ki, İstanbul'un işgalinden ihtimal haberdar değildir ve böyle bir işgal keyfiyetini işitmişse bile mazurdur. Sonra makamı saltanatın, makamı hilâfetin vaziyetini idrak edemezler.

İşte bu kadar gaflet içerisinde bulunan halkımıza her şey suhuletle serpilebilir. Maahaza pek nazik bulunduğu için her şeye karşı en büyük ehemmiyeti atfetmek ve her şeye karşı en kafî ve ciddî tedbiri tatbik etmek lâzımdır. Çünkü Allah muhafaza etsin, bir defa inhilâl vaki olursa tekrar tevhit etmek ve harice karşı bir kuvvet ve kudret halinde arzı mevcudiyet etmek imkânı münselip olur. Vaziyet bu suretle tenevvür ettikten sonra hareket için **iki şeyden birine karar vermek lâzımdır**. Birincisi; İstanbul muhitinin Ferit Paşa Kabinesinin kabul ettiği şeyi kabul etmek şerefimizi, hayatımızı, her şeyimizi bırakmak yani İngilizlere esir olmaktır. O zaman yapılacak mesele yoktur.

Yok bu milleti millet olarak, insan olarak namus ve şerefime yaşatmak istiyorsak kabul edeceğimiz nokta ve esas, mevcut bilcümle kuvvet ve vasaitimizi icabına göre istimal ederek, bizi imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerini kırmaktır ve ben şahsen katiyen şüphe etmem ki bütün arkadaşlarımız ancak böyle hissi ulvî ile buraya gelmişler ve ifa edecekleri vazife tarihiyenin derecei azametini ve nezaket ve ehemmiyetini bütün vuzuhile müdrik bulunuyorlar. Merkezle anlaşmak meselesi hakkında, merkez demek, yani makam saltanat ve hilâfet olan İstanbul demektir, **İstanbul düşmanın resmen ve filen tahtı işgalindedir.** Bu gün **İstanbul demekle Londra demek** arasında hiç bir fark yoktur. İşte Londra mahiyetinde bulunan İstanbul'da maatteessüf bütün âlemi İslâmın perestişkârane merbut olduğu Halifemiz ve ecdadı kiramımızın bize en **kıymetli yadigârı olan padişahımız kalmış bulunuyor.**³⁰ İrtibat arasak bu makamı muallânın tavassutu olabilir. Bu temas ve irtibat için iki şey varidi hatır olabilir. Birisi, meselâ bir heyet intihap edelim gönderelim. Bu heyet Londra mahiyetinde bulunan İstanbul'a girmek için bittabi İngilizler tarafından görülecektir. İngilizlerin malûmatı, vesikası olmadan İstanbul'a girilemez ve çıkılamaz. Bu heyet Zâti Şahaneye vasıl olur ve bir şart ile İngiliz amali dairesinde milleti sevk

³⁰- T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 8

ve idare etmek imkânından bahsederse, bu heyet Zâtı Şahaneye işte millet vahdetini muhafaza ediyor, istiklâliyeti katiyen feda etmez, Makamı fuallâyı saltanatın bu makasidi ulviyenin. istihsâli için çalışmasına karar vermiştir derse böyle bir vazifei mukaddesenin ifasına memur olacak heyetin yeri, böyle bir vazifei mukaddeseyi ifa edecek Makamı Saltanat değil Malta olur. Zati şahane ile hususî temas hâsıl etmek dahi varidi hatırdır ve o her suretle araştırılmaktadır, Ancak nazarı dikkati âlinizi celbederim ki **halife-i mukaddesimiz Efendimiz Hazretleri** edayi salât için Camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaati askeriye İslâm askeri değildir. İngiliz askeridir. Bu şeraiti elimeye duçar olmuş olan Padişahımızla hususî temas dahi mümkün olamaz. Sureti umumiye de bir şey arz edeyim: Farz edelim ki resmî ve hususî her türlü temas mümkündür.³¹ Ne anlamak istiyoruz? Bu temastan millet; istiklâlini, tamamiyeti mülkiyesini Makamı Hilâfet ve Saltanatın müstakil ve masun olmasını vicdanî bir emel telâkki etmiştir. Bunun için burada çalışıyoruz ve çalışacağız. Halifei Müsliminin bundan başka bir şey düşünmesine imkân tasavvur ediyor musunuz? Ben şahsan hiç bir şey düşünmem. Zati Şahanenin ağzından işitsem mutlaka bunun icbar ve tazyik altında olduğuna hükmederim. O halde ne işitmek istiyoruz? Daha dün

³¹ - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/1920), I, s. 8-9

okuduğumuz sâniadan ibaret olan fetva cümlelerinin malûmudur. Hürriyetine, serbestisine malik olan böyle bir Halife verir mi? Cümlelerin malûmu olan Hükümetin evamiri muhtacı tefsirdir. Bu kabineden evvel Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri namus ve haysiyet ve şerefi itibariyle kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın tahtı tasdikında olduğu üzere şüphe ve tereddüt edilmeyecek evsafi güzideye maliktir. Bir emirde İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinleyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız, bu tarzı hareketi hamiyeti vataniyenizden rica ederim diyor ve bazı zayıf muhakemeli insanlar ihtimal ki vaziyet başka türdür, bu kadar muhterem bir arkadaş böyle desin. Fakat biz böyle bir teziye lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından not edildiğine hükmettik. Kaçırıldığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve aman dedi. **Harbiye Nazırı süngü altındadır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi dedi** ve bu gün o zati şerif tahlisi giriban ediyor, Geyve de bulunuyor. Bir saat evvel kendisiyle kezalik Dâhiliye Nazırı Hazim Bey aynı tebliği ediyor. Rüesayı memurini mülkiyeye rica ediyor. Bütün hissiyatı vataniyesine müracaat ederek aman İngilizlere bir şey yapmayınız diyor. Beyefendiler; şimdi İstanbul muhitine nasıl emniyet edeceğiz ve İstanbul'un o tazyiki elimi muvacehesinde biz dahi olsak insanız, bizim karşımıza gelen sözün

düşmanlarımız tarafından işitilmeyecek ve işitildiği takdirde duçarı mehalik olmayacağımıza emniyet ederek nasıl söyleyebiliriz? Binaenaleyh böyle bir temastan ne fayda hâsıl olur? Bendeniz takdir edemiyorum. Ancak mühim anda bulunuyorum. Her türlü tedbiri ciddiyetle almak lâzımdır.

Müsaade buyurursanız bir meseleden daha bahsetmek istiyorum. Efendiler, vaziyeti dâhiliyeyi teşrih için daha fazla tafsilâta girişmek lüzumsuz olacak. Mamafih teferruat hakkında yine beraber çalışacağız, itimat izhar ediyorlar ve yine işitiyorum ki bu teveccüh ve itimadın sevkile meselâ riyaset meselesi mevzubahis olduğu zaman büyük şükran ve minnet ile görüyorum ki tekmil arkadaşlarım hakkı âcizanemde büyük teveccühler, muhabbetler izhar ediyorlar. Meselâ riyaset meselesi mevzubahis olduğu zaman seni reis intihap edelim dediler. Ben bu meselede katî ve samimî olmak isterim. Bunun için şahsıma ait olmakla beraber, bunu yine şahsımın haricinde bir mesele olarak kabul etmek daha doğru dedim. Benim mevcudiyeti maddiyemi bırakalım, bir isim üzerine konuşalım. Daima milletin müdrük olduğunu, milletin kuvvetli olduğunu biliyorsunuz ki maksadımızı kurtarmak için harice karşı, ecanibe karşı, düşmanlarımıza karşı milletin müdrük ve kuvvetli olduğunu, milletin âmili hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bu hakikatin mütecellî ve maddî bir delilidir. Milletin âmili hakikî olduğunu ispat

etmek lâzımdır. Bunu ispat etmek lüzumundan bahsettiğim bir hakikattir ve huzuru âlileri bu hakikatin hiç şüphesiz delilidir. Bu yalnız milletimizce değil ecanipçe de malûmdur. Fakat düşmanlarımız daima bu hakikati setretmek, âlemi medeniyete karşı milletimizi böyle mütesanit, vahdet yapabilecek, kendi kendini idare edecek evsaftan mahrum göstermek suretice kıymet ve ehemmiyetini tenkis ediyorlar. Daima bu vahdetleri, bu mevcudiyetleri şu veya bu şahsın üzerinde temerküz ettirmek, hatta İngilizlerin yeni günlerde yani İstanbul'u işgal sırasında İngilizlerin Hükümete verdikleri notada benim ismim zikredilmiştir. Bu adamı reddediniz, bu adamı telin ediniz denilmiştir. Bu adam ret ve telin olunursa mevcudiyeti milliyeye esasen yoktur. İkincisi; dâhili memlekette bütün millete karşı menfi propagandalarda bulunuluyormuş. Esası yoktur. Bu hakikat olmamakla beraber düşmanların elinde bir silâhtır. Binaenaleyh bu mahzuru nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Millete yapılan menfi propagandalardan anlaşılıyor ki yine mesele şahsî olarak gösterilmektedir. Bu da bittabi fevkalâde tesir yapar. Bu itibarla maksadımızın, ulvî maksadımızın istihsalı için düşmanlara silâh verecek her türlü hususta tevakkî etmeniz iktiza eder. Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeğe mecburuz o da memleketin halâsıdır. Burada mevzubahis olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir. Binaenaleyh bütün hakâyika vuzuhile vakıf olarak isabet

kararlarınızı vermenizi, maruzatı salifemde işaret ettiğim gibi, memleketin menafii namına temenni ederim. Millete istiklâl temin edileceği güne kadar bir fert olarak bütün mevcudiyetimle çalışmağa mukaddesatım namına söz vermişimdir. Bu sözü burada tekrar etmekle kesbi şeref eylerim”.³²

4.5. 1336/1920 tarihinde ilk meclisin on ikinci celsesinde, İstanbul mebusu Dr. Adnan ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beylerin, İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ve yapacağı her türlü taahhüt ve anlaşmaların kabul edilmeyeceğine dair, Adliye ve Hariciye encümenleri mazbataları görüşülerek kabul edildi.³³ Kanun'un 1-2.maddeleri şöyledir:

1- Mütarekenin aktı tarihi olan 30 Ekim 1334/1918 tarihinden makara hilafet ve saltanatın işgal tarihi olan 16 Mart 1336/1920 tarihine kadar Dersaadetteki Hükümeti merkeziyemizce akdedilip Meclis'i âlinin tasdikine iktiran etmemiş bilumum celi muahadat, mukavelat, ukuat ve mukarrerat Meclisi millinin tasdikatı şartıyla muteber olabilir. Aynı müddet zarfında akdedilmemiş bilcümle hafi muahadat, mukavelat, ukuat ve mukarrerat keenlemykündür.

³² - T.B.M. M. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/192), I, s. 9

³³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4.5.1336/1920, (Salı, on birinci içtima), I, s.203

2- Merkezi hilafet ve saltanatın işgali tarihi olan 16 Mart 1336 tarihinden itibaren Dersaadet Hükümeti merkeziyesince akdedilmiş ve edilecek olan hafi ve cali (Gizli ve açık) bilumum muadedat ve mukavelat, ukudat ve mukarrerat mutaber değildir.³⁴

Bolu ve havalisindeki isyan hadisesi- İzmir Cephesi Anzavur harekâtı-Adana Cephesi Hakkındaki Beyanâtı (Gizli Celse 1 Mayıs 1336/1920 Cumartesi)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — *Efendim, vaziyeti dâhiliyemiz hakkında arzu malûmat etmemi emir buyurmuşsunuz. Sureti umumiyede malûmunuz olan ve içinde bulunduğumuz vaziyeti anlatacağım. Müsaade buyurursanız muhtasaran bildiğiniz hususâtı tafsil edeyim.*³⁵

Evvelâ Bolu ve havalisinden bahsedeceğim: Malûmu Âliniz, nisanın on üçüncü günü Düzce de bir isyan zuhur etmiştir. Orada bulunan askeri müfreze ve jandarmaya tecavüz edildi. Zaten as, olan bu efradın silâhları ellerinden alındı. Üç mitiralyozumuz vardı, bir zabıt şehit edildi, bir kaç kişi mecruh oldu.

³⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4.5.1336/1920, (Salı, on birinci içtima), I, Göş, Yer

³⁵ -T.B.M. Gizli Celse Zabıtları (1 Mayıs 1336/1920 Cumartesi), s. 3

Bu isyanın sebeplerini aradığımız sırada, aldığımız malûmata göre, bunun muharrikleri; **Düzceli Safer Bey, Vehap Bey, Kâmil Bey ve Rifat Bey** namındaki kimseler olduğu tahakkuk etti. Fakat bunlar da, esasen İstanbul'dan sureti mahsusada, çok para ile memuren gönderilmiş olan bir takım kimselerin teşvikiyle ortaya atılmış bulunuyorlardı.

Ezcümle **İzmit'te Suat Bey namında bir mutasarrıf vardı. İngiliz İbrahim namı ile bir başka mutasarrıf vardır.** Bu zat İngilizlerle beraber İzmit'ten şarka doğru bir takım ifsadat kanalları açtı ve ayın 15 inde Düzce kaymakamı, isteyerek veya istemeyerek buna dair kâfi malûmat elde edemedik - Bolu mutasarrıfı Haydar Beyle telgraf başında görüştü. Bu muhaverenin bir sureti bize aynen verilmiştir. Ne Düzce kaymakamı ne de mutasarrıf bize bu muhabereyi vermiş değildir. Doğrudan doğruya bir zat tarafından verilmiştir. Bu muhaverede Bolu mutasarrıfı Haydar Bey Düzce kaymakamına diyordu ki: Orada cereyan eden hal nedir? Bir fenalık olduğu anlaşılıyor, bu hal bütün şarka ve Anadolu'ya sirayet eder mi?

Kaymakam da: Şayanı endişe, fevkalâde hiç bir hal yoktur. Bir sui tefehhüm neticesi halk ile asker arasında bazı şeyler olmuş ise de ehemmiyetsizdir. Yalnız bir zabıt kazara vuruldu, efrattan ve halktan (bir iki, üç kişi

yaralandı. Fakat cümlemiz) müsterih bir haldeyiz, memurin ifayı vazife etmekteyiz, diyor

Yalnız o muhaberede deniyordu ki: Şifre ile bildirdiğim veçhile, bura ahalsinin mutalebatını is'af ediniz.

Bolu mutasarrıfı buna cevaben: Oraya geleceğim, beni istikbal ediniz diyor.

Bu suretle ayın 16. günü Bolu mutasarrıfı Düzce'ye hareket etti, fakat Düzce'ye giremedi. Düzce ile Bolu arasında bir yerde usât (isyancı) bunu yakalamış, alıkoymak istemiş. Kendisi, yarın behemehâl gelirim, benim Bolu'ya avdetim sizin menafimize daha muvafiktir diye Bolu'ya avdet etmişti.

Bu suretle Bolu'ya avdet ettikten sonra; (Düzce de usât vardır, adetleri çoktur, hatta ben orada kendileriyle görüştüğüm zaman etrafım derhal sarılmıştı, bunların tedibi behemehâl lâzımdır, ben kendilerini iğfal ederek buraya geldim) dedi.

Bunun üzerine kendisine dedik ki: “Bolu'da mevcut olan jandarma kuvvetinden ve bu kuvveti takviye edecek olan diğer kuvvetlerden istifade ediniz - çünkü orada ahziasker (asker alma)reisinin emri altında ufak bir kuvvet bulunuyordu - bununla jandarma kuvvetini takviye ediniz) ve Bolunun garbındaki boğazı tutunuz, usâtın şarka hareketim menediniz.» Filhakika bundan daha evvel Zonguldak ve Devrek'te bulunan bir alayımıza,

Zonguldak'ta bir müfreze bırakarak mütebaki kuvvetlerle serian Bolu'ya hareket etmesini emrettik, bu alay, arz ettiğim jandarma kuvvetini takviye edecekti. Alay aldığı emri ifa etmiş ve harekete geçmiştir. Bundan başka her ihtimale karşı Ankara'da daima kuvvetli bulunmak lüzumunu nazarı dikkate almıştık. Kastamonu'dan Çorumdan lüzumu kadar kuvvetlere hareket emri verildi. Bundan başka Afyon Karahisar şarkındaki Aziziye'de ufak bir mesele hadis olmuştu, bu meseleyi hüsnü suretle halle muvaffak olan kıtaata, emredilecek istikamete harekete müheyya olmak üzere Afyon Karahisar'ında içtima etmelerini emrettik. Akşehir'de bir alayın harekete müheyya olması icap edenlere bildirildi. Geyve de de Şehit Mahmut Beyin emrinde bulunan kuvvetlerimizden lüzumu kadar kuvvetin şimale hareket etmesini emrettik.

Biz bu tedbiri almakla meşgul iken, bir gün sonra yani 17 Nisanda mutasarrıf dedi ki : (Düzce'den buraya bir heyet geldi, benim Düzce'ye gitmemi istiyor, hattihareketimi tayin ediniz). Mülâhaza olarak ilâve ediyordu ki «ikna ile irşat ile usatı (isyan edenleri) beş on gün sakın bulundurabilirim, eğer bunu terviç etmezseniz bunları vurmaktan başka çare yoktur. Ona göre tedbir alınınız». Hâlbuki biz pek katî olarak anlıyoruz ki, mutasarrıfı aldatıp Düzce'ye götürmek istiyorlar. Sevk ettiğimiz kuvvet henüz oraya vasıl olmamıştı. Mutasarrıfa dedik ki «sizi iğfal ediyorlar, elinizde Bolunun garbindeki boğazı işgal

edecek kadar kuvvet vardır. Devrek'ten de bir alay gelmektedir, bunu da istimal ediniz ve gitmeyiniz. Ancak sizce behemehâl gitmekte, irşat, ikna ile bir fayda husul bulacağına kanaati tamme varsa, zaten livanın asayişinden mesul olmak itibari ile gidebilirsiniz». Fakat şahsan teklifinde jandarmayı beraber götürmek mevzubahis olduğu için, jandarma kumandanının sureti kafiye de Bolu'da kalmasını ve vekâleten mutasarrıflığı deruhte etmesini de bildirdik. Tedbir almaktan geri durmamasını da ilâve ettik. Fakat bu sırada Bolu mutasarrıfı, Devrek'ten gelmekte olan alaya tevakkuf etmesini ve Bolu'ya gelmemesini emretmişti. Bunu bize bildirdi ve sebep olarak dedi ki, usât (isyan eden) çoktur, bu kuvvet yalnız başına belki bir felâkete duçar olur, onun için tevakkuf emri verdim.

Bittabi bu doğru değildi. Bizim gördüğümüze ve kanaatimize göre Bolu'da esasen kuvvet yoktu ve oradaki ufak bir kuvvet, boğazı müdafaa edecek bir halde iken alayın o kuvveti takviye etmesi bittabi bizim için bir faydalı idi.³⁶

Bu alayım hareketinin tevkif ve tehir edilmesini hüsnü niyete hamletmedik, onun için derhal kendisine emir verdik: Alay Bolu'ya muvasalat etmelidir ve alaya da, bilâ tevakkuf, seri bir surette Bolu'ya hareket emri verdik.

³⁶ T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 3

Bu emrimizin Bolu'ya isal edilip edilmediğini de tetkik ettik. Fakat vasitai tebliğ yine mutasarrıf olduğu için aldığımız cevapta, emriniz tebliğ olunmuştur dendi. Vakıa alay yürümüş, fakat bizim istediğimiz istikamette değil, Bolu'nun bir saat şarkında bir köye kadar bunları götürmüşler, orada tevkif etmişler. Demişler ki; siz burada duracaksınız. Ne alayın başındaki kumandanın ne de efradın malûmatı olmadığından ve kendilerine emir veren mutasarrıf resmî bir memur olduğu için onun emrine tebaan orada kalmışlar ve atıl bir hale irca edilmişler.

Aynı zamanda mutasarrıf, giderken heyetle Düzce'ye gidiyor ve bittabi usât tarafından tevkif ediliyor yahut teşriki mesai ediyor. Bunu da tabii zaman ispat edecek. **Bolu Mutasarrıfı Düzce'den bütün kazalara ve sair mülhakata, usatın arzularına göre emirler veriyor.** Düzce'den Bolu'ya vermiş olduğu emirlerde güya bir kuvvei bağıya tarafından işgal edilmiş vaziyetini veriyordu. **İşte bu 18 Nisan da oluyor.**

Böylece başsız kalan ve muzlim bir takım cereyanlara sahne olarak terk edilen Bolu için yalnız kuvvet sevk etmek gayri kâfi olduğu sevk ve idareye muktedir bir arkadaşın gönderilmesine lüzum hâsıl olduğu anlaşıldı. Bu maksatla rüfekayı muhteremden Hüsrev Beyi diğer bildiğiniz arkadaşları memur ettik. Diğer taraftan daima Ankara'daki kuvvetleri tezyit tedbirini takip ettik. Buraya her taraftan lüzumu kadar kuvvet gelmiş bulunuyordu.

Geyve'den de şevki kabil olacak kuvvetleri şimale tahrik ettik, bu kuvvetler ayın 18 inde Adapazarı'na vasıl oldu. Bir gün sonra, **19 Nisanda Beypazarı hemen hemen aynı mahiyette isyan etti.** Orada da halk toplanmış, kuradan bazı insanları iğfal ederek oraya celbetmişler. Tek yaptıkları şey muhabereyi katletmek oldu. Orada bulunan silahları ahaliye dağıttılar. Bu tarihte bizzat Mahmut Bey kendisi bir takım kuvvetle Adapazarı'na hareket ve oraya muvasalat etti. Afyon Karahisar'da ihtiyaten cemettiğimiz kuvvetlerden de Arif Bey müfrezesi ve Salihli cephesinden bir tabur, doğrudan doğruya Ankara'ya celp edildi. Beypazarı'nda ayrı bir kuvvet yoktu.

Ahali kendiliğinden bazı tezahüratta bulunuyordu, belki nasihatle bertaraf edilir diye oraya ufak bir müfreze gönderilmişti. Ayın 20 sinde Hüsrev Bey ve rüfekası Gerede'ye vasıl olmak üzere bulunuyorlardı. Hüsrev Bey ve rüfekasına, uğradıkları merkezlerde vaziyeti umumiye hakkında malûmat veriliyordu. Gerede'ye de ihtiyatlı bir surette girilmek lüzumu bildirilmişti. Aldığımız malûmata göre, Gerede'de bu heyet fevkalâde bir istikbale mazhar olmuş, fakat içeri alındıktan sonra hepsi tevkif edilmiş ve bu suretle Gerede de isyan etmiş oluyordu.³⁷

Ayın 21'inde, yani bir gün sonra, Düzce'nin cenubunda, Düzce ile Nallıhan arasında bulunan **Mudurnu**

³⁷ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 3

aynı suretle isyan etti. **Ayn 22 ve 23 ünde Nallıhan isyan etti.** **Ayaş**'ta da isyan temayülü görüldü. Aynı günlerde Ankara'nın 10, 12 saat şimalinde bulunan **Yabanabat** isyan etti. Oraya da Düzce beylerinden biri gelmiş ve bir arkadaşı ile gizli çalıştıktan sonra halkı muhtelif suretlerle iğfal ederek toplamış, Hükümete hücum etmiş, kaymakam ve jandarma kumandanını almışlar. Hulâsa orası da isyan etti. **Ayn 25 inci günü Mihaliççık'ta** da hariçten gelen kuvvetlerin tesiri ile isyan alâmeti görülüyor.

Aynı günde **Geyve**'nin garbında bulunan **Taraklıy** telgrafla isyana teşvik ediyorlar. Şarka doğru **Safranbolu**'da bir hassasiyet görülüyor. **Gerede**'nin şarkında **Mecidiye** isyan ediyor.

Hulâsa, ayın 13 ünde bugüne kadar, 19 gün zarfında, **Düzce**'den patlayan bir ateş şarka, cenuba intişar ediyor ve sureti umumiyede icap eden yerlerden idare edildiği anlaşılıyor. Tabii tedbirlerimiz mevkii tatbiki konmuş ve konmakta berdevamdır. Alınan tedbir neticesinde **Kastamonu**'dan **Safranbolu** istikametine bir kuvvet tahrir ettik. Bu kuvvet Safranbolu'ya hâkim ve cereyanın Safranbolu'nun şarkına geçmesine mani oldu. **Kastamonu**'dan **Çankırı**'ya sevk ettiğimiz kuvvet **Çankırı'nın** hizasında bulunduğu sırada **Gerede** ve **Mecidiye** isyanı vaki olmuş ve **Çerkeş**'e gürültülü bir surette girilmek üzere bulunulmuştu. Derhal **Çankırı**'dan bir kuvvet ayırdık, garba tevcih ettik, tam **Çerkeş**

istikametine gönderdik. Bu kuvvet **Çerkeş'e girdi** ve muvasalatı ile beraber cereyan durdu.³⁸ Orada bir kaç yüz atlıdan mürekkep usât (isyancı-isyân eden) vardı. Ahali usâtтан korktuğu için tabii bitaraf bulunuyordu. Yalnız memleketin içinde üç beş fasit bu usâtı memlekete davet ediyordu. Bizim kuvvetlerimiz oraya vasıl olduğu zaman ahali hangi tarafın kazanacağını kestiremediğinden bitaraf duruyordu. Bir an için bu tereddüt ve bitaraflık devam etti, fakat bizim kuvvetlerimiz Çerkeş'in garbına geçti ve Mecidiye de yaptığı müsademedede usâtı mağlup etti ve dağıttı.

Sıra ile takip ediyorum: Bugün kuvvetlerimiz Çerkeş'in garbinde ve Gerede istikametinde gidiyor. İlk olarak karşımıza Yabanabat gelir, **Yabanabat'ta esasen mühim bir isyan yoktu. Üç beş kişinin ifsadı vardı**, bunu bertaraf etmek için bir müfreze gönderdik. Bu müfrezenin hareketi oraca haber alınır alınmaz ifsat ile meşgul olanlar derhal Yabanabat'ı terk ettiler. Fakat orada epeyce tahribat yapmışlar; Hükümet konağını, Telgrafhaneyi, telgraf direklerini bozmuşlar ve bazı evleri de yıkmışlardı. Onun için henüz telgraf muhaberatını temin edemedik, fakat bittabi yalnız Yabanabat için değil.

Müfrezeyi müteakiben de daha başka kuvvet gönderilmesi ve daha ciddi tedbirin ittihazı nazarı dikkate

³⁸- T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 4

alınmıştır. Bu suretle bu istikametten gelen ceryan dahi tevkif edilmiştir. Onun garbinde bulunan Ayaş, esasen Beypazarı **vakası üzerine, Ankara'dan sevk edilen ikinci kuvvetin** hareketini ve sonra sevk ettiğimiz kuvvetlerin yola çıktığını haber alır almaz ve bilhassa bu kuvvetlerin caya muvasalatında tamamen kendilerinin ifsat edildiğini beyan etmişler. Bu, bizce de tahakkuk etti. Artık **Ayaş'la fazla iştilal etmedik**. Beypazarı'na ilk gönderilen kuvvet şehrin haricinde mevzi almak mecburiyetinde kalmıştı, onu müteakip giden kuvvetli bir süvari müfrezemiz, mitralyozlar ile buradaki usât ile müsademe etmişler ve firara mecbur etmişlerdir. Bir taraftan da idarî tedbir ittihaz olunuyordu. **Beypazarı kaymakamını** zayıf gördüğümüz için çağırdık, yeniden başka bir kaymakam gönderdik. Usâtın tedibini müteakip mahallî tedbiri mülkiye ve inzibatiye alındı ve asker oradan geri geldi.

Mihaliççik'ta, 25 Nisan günü hariçten gelen usâtın tecavüzüne uğrayan namuslu ve hamiyetli insanlar silâha sarılarak bu gelen serserileri tevkif etmişlerdir. Kuvvetlerimizden bir miktarını şarka, **Sarıköy** istasyonuna indirdik, Mihaliççik'a gönderdik. Değerli bir zabitin kumandasındaki bir kuvvet, arz ettiğim kahraman insanları takviye etti, **Beypazarı'ndaki askerin bakiyesi usatı kâmilen dağıttı**. Beypazarı'ndaki kuvvetlerimizle usât arasında müsademe oldu ve usât perişan bir surette kaçtı ve ortada yalnız muti ahali kaldı. Asker şehri sükûnetle işgal

etti.³⁹ Bu müfrezemiz gönderilen diğer kuvvetlerle takviye edildi ve Mudurnu istikametinde hareket emrini aldı. İlk olarak **Göynük ve Taraklı vardır**. Geyve’de bulunan kuvvet Binbaşı İbrahim Beyin tahtı kumandasında şarka doğru hareket etti, matla uzunca bir müsademe yaptı. O kuvveti biraz takviye etmek mecburiyetinde kaldık, neticede usat perişan oldu ve dağıldı. Umumî vaziyet gösteriyor ki; isyan bir plân dâhilindedir. Nallıhan’da Arif Bey müfrezesinin elde ettiği bir takım vesikalar var. Bu vesikalara nazaran; “Kuvayı Hilâfet” teşkilâtı namı altında bir şebeke vardır ve zavallı halkı da; işte **halife kuvveti oluyorsunuz ve makamı hilâfet uğrunda çalışacaksınız diye iğfal ediyorlar**. Muayyen bir plân dâhilindeki bu harekete karşı aldığımız mukabil tedbirlerle bu cereyanı **Çerkeş, Yabanabat, Mudurnu, Taraklı, Geyve hattı** üzerinde tevkif ettik ve bu hattın şarkına ve cenubuna sirayet etmesine mani olduk. Fakat efendiler; bittabi bu tevkif, hastalığı esasından iyileştirmez, asıl ocağı söndürmek lâzımdır. Müsaade ederseniz o tedbiri şimdi tafsil etmeyeyim. (Hacet yok sesleri). İnşallah şimdiye kadarki asilerin neticesi ne oldu ise bunların da neticesi

³⁹ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 5

aynı olacaktır. Cümleminizin emin olmanızı rica ederim. (Allah muvaffak etsin sesleri).⁴⁰

Şimdi müsaade buyurursanız **İzmir cephesini zikredeyim:** Ayvalık, Bergama, Kasaba, Ödemiş, Aydın hattı işgal altındadır. Bizim kuvayı milliyemiz bu hattın şimalindedir. İstanbul'un işgalinden bu güne kadar hattın heyeti umumiyesi üzerinde şayanı zikir hiç bir vaka olmamıştır. Olan vakalar, tarafeynin ufak tefek müsademeleri ve ara sıra birbirine yaptıkları akınlardır. Her halde Yunanlılarda sakin duruyorlar.

Yunan kuvvetleri hakkında öteden beri istihsal ettiğimiz malûmata istinaden, bu kuvvet daima **110 bin tahmin edilmektedir.** Bu kuvvetin vaziyeti bozuktur. En yeni aldığımız malûmata ve pek yakında bir merasim münasebeti ile kuvvetleri gören arkadaşlarımızın beyanatına göre bu kuvvetler anarşi içindedirler. Fazla, olarak aldığımız malûmata göre bu kuvvetlerin bir kısmı Arnavutların Yunanistan'a karşı gösterdikleri hassasiyet üzerine Makedonya'ya nakledilmiştir. Buna mukabil bizim **cephemizi** biliyorsunuz, tabîi olarak **üç** ayrılmıştır. **Birine şimal cephesi** diyoruz. **Birine şark cephesi** diyoruz. **Şimal cephesi deyince, Balıkesir cephesi demektir. Cenup cephesi de Nazilli'dir.** Bidayette umum cephelerdeki kuvvetler yalnız hali kuvvetlerinden ibaretti. Kumanda

⁴⁰ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 5

meselesi de öyle idi. Lâkin son zamanlarda şimal cephesinde ve daha evvel cenup cephesinde, onu müteakip umumî cephede kuvvetler askerî bir şekle ifrağ edilmeğe başlandı. Kumanda hususu da öyledir. Umumî kumandayı ifade etmek lâzım gelirse şimal cephesi mıntıkası ile beraber bir kumandaya maliktir. Buranın kumandanı çok kıymetli bir arkadaşıdır. Salihli cephesinde, yakın zamanda, yine yüksek kıymeti haiz ve **Anzavur hareketi ile bütün millet ve memleketi kendisine minnettar bırakmış olan Etem Beydir. Nazilli cephesinde de Demir Efe ve sair kahraman arkadaşlarımız** bulunmakla beraber umumî kumanda da yine kıymetli kumandanlarımızdan Refet Bey idaresindedir. Umum kuvvetimiz; düşman kuvveti karşısında sarsılacak gibi değildir. Fevkalâde ahval tabip dâhili hesap değildir. Düşmanın hareketine suhuletle müsaade edecek vaziyette değiliz.

Yalnız burada bir noktayı bilmünasebe arza mecburum: Rûfekanın da tabii nazarı dikkatini celp etmiştir. Fikirlerini işgal ediyordur. O da şudur: Malûmu Âliniz İstanbul'da Hükümeti merkeziye vardı ve bütün kuva oraya merbut idi. Hükümeti merkeziye düşmanların şiddetli çemberi içinde idi, siyasî, askeri, sıkı bir çember vardı, işte böyle bir çember içinde vatani müdafaa edecek, milletin ve devletin istiklâlini muhafaza edecek kuvayı umumiyei millete emrediyorlardı. Bu tarzda yapılan

emirlerle vesaiti millet ve devlet vazai fi asliyesini ifa edemiyordu ve edemezdi. Bu vesaiti müdafaanın birincisi olan ordu da, ordu namını muhafaza etmek ve bu namı izhar etmekle beraber bittabi vazifei asliyesini ifadan mahrumdu. İşte bunun içindir ki vatani müdafa ve muhafazadan ibaret olan vazifei asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya; kendi içinden teslim ettiği efradını, **düşman tecavüzüne maruz kalan mıntıkların müdafaasına, düşman tasallutuna uğrayan kardeşlerinin hayatının muhafazasına memur etmeğe mecbur olmuştu. İşte buna kuvayi milliye diyoruz ve bütün kâinat böyle diyor.**

Asıl milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul'un içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dâhile ve harice göstermeğe müteveccih bir maksat için yapılan teşkilât ise yalnız kuvayi milliye efradından zikrettiğimiz müsellâh efrattan ibaret değildi. Bilâkis bütün memlekette ve memleketin en ücra köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanunî ve medenî bir teşkilâttır ki ona «**Müdafaai Hukuk**» teşkilâtı diyoruz.⁴¹

Onda silâh mevzubahis değildir. Belki medenî, içtimaî ve umumî noktai nazardan siyasî bir cemiyet demektir ve bu cemiyetin her vilâyet ve müstakil livalarda -

⁴¹ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 6

biliyorsunuz. **Heyeti Merkeziyeleri vardır, heyeti idareleri vardır**, işte Hükümeti merkeziyede merci bulamayan orduda, bittabi bir taraftan himaye edilmek, idame edilmek, sevk ve idare edilmek lüzumunu duyuyordu ve bu suretle **Müdafaai Hukuk Teşkilâtı, kuvayı müsellahayı içine almış oluyordu.**⁴² Bunu bir manzara olarak tasavvur edersek demek ki; İstanbul'da bir Hükümet vardı ve onun zahiren bir ordusu vardı, fakat bir şey yapmıyordu. Diğer taraftan millet var ve milletin tesanüt ve vahdetini temin eden bir şebeke var. Sonra yine bir kuvvet var ki bu teşkilâta tabi ve bunun ismi de Kuvayi Milliye... Bittabi ordu zahirî halile böyle idi. Hâlbuki hakikatte cümledenizce malûmdur ki; başlarında bulunan en büyük kumandanlarından en son neferine kadar, vatanî olan mukaddes maksadın etrafında toplanmış ve mevzubahis kadrosunun içine kendi kendine girmişti. Ancak faaliyetini resmî, zahirî bir tarzda yapamıyordu.

Böyle olmakla beraber ordu bir taraftan teşkilâtı elinde tutan insanlardan, diğer taraftan İstanbul'daki Hükümeti merkeziyeden emir aldığı için sarih ve katî olarak her emrin her noktasına göre hareket etmediği zamanlarda görülmüştür. Bu noktada diğer mühim bir meseleden bahsetmek lâzımdır. O da orduya bakan, iâşe ve ilbas eden Hükümeti merkeziye idi. Kuvayi milliyeyi iâşe

⁴² - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 6

eden doğrudan doğruya milletin kendisi idi ve millet tabii ancak duçarı taarruz olan yerdeki kısmı deruhte etmiş bulunuyordu.

İlk tehlikeye maruz kalan bu civar halkı; bittabi kendi mevcudiyetlerini ve menfaatlerini muhafaza için lâzım gelen kuvvetin iâşe ve ilbasına sarf edilecek parayı kendi aralarından toplamışlardır. Fakat böyle nazik meselelerde icabı gibi teşkilât ve tertibat olmazsa hiç şüphe edilmemek lâzım gelir ki birçok yanlışlıklar olur. Bunun önüne geçebilmek için tevessül edilecek yegâne çare; gayri muntazam ve gayri resmî usul ve şekilleri bertaraf etmektir.⁴³

Hükümeti merkeziye amil ve hâkim oldukça, dâhili memlekette ecanibin tesir ve müdahalesi bulundukça, buna bittabi imkân bulunamaz.

Hâlbuki vaziyet tebeddül etmiştir. Millet mukadderatım bizzat deruhde etmiştir. Kuvvetlerin iyi istimal edilmesi lâzımdır.

Kuvayi milliye, ordu, her şey, her vasıta artık doğrudan doğruya milletin tahtı emrindedir.

Fakat iş memleketin müdafaası olduğuna ve bu işin ordunun da aslı vazifesi ve hakikiyesi bulunduğuna göre bütün vasıtaların aynı emir ve kumandaya tabi olması lâzımdır. Bittabi bu kumanda da şunun veya bunun elinde

⁴³ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s.6

olmayacak, **kuvanın heyeti umumiyesinin idaresi Meclisi Âlinize teveccüh" edecektir.** İnşallah yarın o bur **gün icra Vekilleri Heyeti intihap edilince** «Müdafaai Milliye» namı altında teşekkül edecek vekâlette yukarıda arz ettiğim, bazı arkadaşların zihinlerini işgal eden, iâşe, giyim ve idare meseleleri arız amik ve amik düşünülecektir. Para meselesi bittabi bütün ordu ve idare için hallolunacaktır. Bu hususta müsterih olunuz.

Şimdi müsaade buyurursanız mebdei malûmunuz olan Anzavur meselesinin sonundan bahsedeyim: Meselenin mebdeini tekrar etmek lâzım gelirse Anzavur başına topladığı bir takım serserilerle **Kirmastiye** kadar ilerlemiş ve alman mukabil tedbir neticesinde ilk müsademeyi **Susığırılıkta kabul etmiştir.** Bu müsademede mağlûp oldu, Biga'ya gitti, takip olundu ve orada da mağlûp oldu, yanındaki serseriler dağıldı, **tek başına Günan'a gittiği anlaşıldı.** Günan'da oraya giden kuvvetlerimiz tarafından yaralandı ve mecruh olarak İstanbul'a gittiğini en son aldığımız malûmattan anladık. Bu gün artık Anzavur meselesi kalmamıştır. Anzavuru şüphesiz ki hempaları takip edecek ve onların da yapmak istediği hareketler kendileri ile beraber yok olacaktır.

Müsaade buyurursanız bir az da Kilikya cephesinden bahsedeyim: Buradan bahsederken **evliye-i selâse** diyebileceğimiz **Ayıntap, Maraş, Urfa'yı** nazardan geçirebiliriz. Efendiler; her yerde olduğu gibi, buraya da

mütarekename ahkâmı hilâfına itilâf kuvvetleri girdiler. Bilâhare aralarında bir itilâf yapıldı ve **İngilizler çekildi, Kilikya'yı ve Antep, Maraş, Urfa'yı** bütün Suriye ile beraber Fransızlara bıraktı ve Fransızlar burayı işgal ettiler. Bu tecavüze karşı merkezi hükümet hiç bir tedbir almadı, hatta protesto bile etmedi. Bu cümlenize malûmdur. Fakat bizim kabul ettiğimiz esas programda; çizdiğimiz hududun dâhiline buralar da girer ve buraların da düşmandan tathir (temizlenmesi) edilmesi lâzımdır. Fakat biz aynı zamanda muhtelif cephelerde, düşmanlarımızı harbe mecbur etmemek için müsademata sebebiyet vermekten daima tevakki ettik. Fakat Fransızlar burayı haksız olarak işgal ettikten sonra çok mütecasir davrandılar ve **Müslüman ahaliye karşı çok fena hareketlerde bulundular ve bu hareketleri Fransız üniforması altında Ermenilere** tevdi ettiler. Denebilir ki her ne sebeple olursa bu memlekette Ermenilerle milletimiz arasında bir takım kanlı vakayı cereyan etmiştir. Bu iki milletin birbirine ve bilhassa Ermenilerin milletimize karşı kuvvetli buuz (düşmanlık) ve adavetleri vardır. Binaenaleyh Ermenileri bize taslit (musallat) etmek, ahali islâmiyeye taslit etmek, bittabi gayet yanlış hareketti. Çünkü Ermenilerin gayesi - bilhassa himaye ve sıyanet görüldükten sonra **Kilikya'da, Antep'te, Maraş'ta, Urfa'da, her nerede bulurlarsa İslam ahaliyi imha etmektir.** Oralarda bulunan zavallı kardeşlerimiz pek acı muamelelere maruz kalmışlardır. Her türlü mukaddesatı

muhafaza için hariçten, bütün milletten istimdat (Yardımdat isteme) ediyorlar. Bu istimdatları namütenahidir. Fakat daima işitilmemiş bir halde kalıyorlar. Maatteessüf Hükümeti merkeziye hiç bir muavenet yapmamıştır. Birçok esbap ve mülâhazattan dolayı, alenî ve katî tedbire tevessül edemiyordu. İşte böyle artık her taraftan ümidini kesen ve idama mahkûm olduklarına şüphesi kalmayan, Kilikya ve sair mevaki ahali, bizatihi muhafazai mevcudiyet için ortaya atılmak mecburiyetinde kaldılar. Buralar halkına, hiç olmazsa hem civar olan İslam ahalisinin seyirci kalmaları doğru olamazdı. **Filhakika memleket dâhilinden, bilhassa Sivas'tan büyük vicdanlı vatanperverler kalktılar, koştular, bu meşgul mntıkların hududu içine girdiler ve oradaki kardeşleriyle birleşerek onların namus, mukaddesat ve mevcudiyet cidallerinde onlarla aynı safta yer aldılar. Mücadele devam etmektedir, ilk müsademe Maraş'ta oldu ve netice haklının lehine mütemayıldır. Bunu müteakip Urfa ve Silifke havalisinde müsademeler oldu. Buralarda da biz kazandık, düşman bu gün Arappınarı istikametinde takip olunuyor. Antep'te yine Ermenilerin tasallutu ve tezahüratı neticesinde vukua gelen müsademeler devam etmektedir. Düşman kuvvetlerini takviye için muhtelif taraflardan kıtaat gelmiştir. Fakat bunlar millî kuvvetler tarafından meflûç bir hale ifrağ edilmiştir. Adana ve İslâhiye şimendifer hattına kadar olan mıntaka kuvayi milliye tarafından işgal**

edilmiştir. Yalnız Misis'te ve diğer bazı noktalarda düşman kuvvetleri kalmıştır.⁴⁴

Daha garba gidecek olursak Bozan'ın civarında düşman kuvvetleri muhasara edilmiştir. Ve o mntıka da kuvayi Milliye'nin tahtı hâkimiyetindedir. **Silifke** ahalişi hamiyetmendânı, Kilikya meselesinde pek büyük cesaret ve hamiyet asarı göstermiştir. **Silifke** kuvvetleri diyeceğimiz bir kısım kuvvetimiz **Mersin** noktası müstesna olmak üzere, **Mersine** kadar olan mntıkayı istirdat etmiştir. (Var olsunlar sodaları). **Mersin'de de düşmana hâkim bir noktada bulunuyorlar, daha bir kaç gün evvel Mersin'den gelen arkadaşlarımız vardır. Onlar ifade ediyorlar ki Mersin'de Fransız kuvveti azdır ve telâş içindedir.** Kilikya cephesindeki harekâtın son safhasını arz ettim. Eğer İstanbul işgali olmasa idi ve Meclisi Âlinizin yakın bir zamanda inikadı vaki bulunmasa idi, ihtimalci yalnız bu cephede değil, diğer cephelerde, umumî cephede birbirine irtibatı olmadan bu mücadele devam edecekti. Fakat her şeyden evvel bir merkez lâzımdır. Hep beraber ittihaz edeceğimiz iş siyasetini tespit edinceye kadar tevakkuf etmek daha muvafık bir tedbir gibi düşünöldü ve **son yapılan tebligatta daha ileri gidilmemesi emredildi ve onun için Mersin şehri işgal edilmemiştir.** Fakat oraya hâkimimiz ve istediğimiz zaman zapt edebiliriz. İşte efendiler;

⁴⁴ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 7

Fransızlar bu tazyikat neticesinde bunu yapan insanlarla temasa gelmek mecburiyetini hissetmişlerdir.⁴⁵ (Elhamdülillah, bravo sesleri, alkışlar). Fransa tarafından bizimle mülakat etmek üzere Mösyö Alber Saro namında bir zat bu gün buraya fasıl olmuştur. Buraya gelmeden evvel bazı rüfekamız Beyrut'a gitmişlerdir. Orada Suriye ve Irak'ın heyeti umumiyesini İdare eden General Desperey ile görüşmüşlerdir. Bu gün müzakerede bulunduk. Yarın devam edeceğiz. **Müzakerenin heyeti umumiyesini size arz etmeği muvafık buluyorum.** Sureti umumiye'de muvafakatinizi almak doğru olacaktır. Görüştüğümüzü hulâsa edeceğim. Kararlar müteakip müzakeratta takarrür edecektir. Bu zat bir itilâf zemini hazırlamakla muvazzaftır. Asıl itilâf için bir **Fransız heyeti gelmeğe hazır bulunuyor**, eğer zemin hazırlanırsa gelecektir. Bu zat da bütün Fransız diplomatları gibi **diyor ki, işgalde biz haklıyız, fakat sizinle de anlaşmak istiyoruz anlaşalım: Biz de diyoruz ki: Fransızlar buraya haksız olarak girmişlerdir.** Fakat bizim için yalnız bir Kilikya meselesi yoktur. Mevcudiyetimizin heyeti umumiyesinin muhafazası meselesi vardır. Şimdi kendilerinin tekliflerini arz edeceğim. (Fransız memurunun teklifi okundu.) **Bu ilk ve en ağır teklifleridir. Tabii dikkat buyurularsa anlaşılır ki bu mevadı kabul etmekle katî bir şey kabul etmiş**

⁴⁵ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (1 Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, 8

olmayız. Yalnız istihsal edeceğimiz neticeler hakkında noktai nazarımızı tespit etmeliyiz ve bunun neticesinde bir program meydana getirmeliyiz. Vakıa şimdiye kadar tebellür etmiş maksatlarımız ve esaslarımız vardır. Bir defa da Meclisi Âlinizce tasvip edilmesi lâzımdır veyahut daha güzel esaslar gösterilir. **Bu esaslar Erzurum ve Sivas kongrelerinin mukarreratıdır. Bir de Felahı Vatan grubunun programı var. Aynı programı mı takip edeceğiz, yoksa daha güzel bir program mı yapacağız?** Bu bir meseledir efendim. İcra Vekilleri Heyetini intihap buyurduktan sonra o heyet bir program vücuda getirir.

Yalnız bendeniz şimdiden arz etmek istiyorum ki; vatanımızın hiç bir parçasını kimseye hediye etmek niyetinde değiliz.⁴⁶

(ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Fransızların müracaatı İngilizlerin malûmatı tahtında mıdır?)

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Kafiye gizlidir

Büyük Millet Meclisi icra Vekilleri (Bakanlar Kurulu'nun Teşekkülü

2.5.1336 tarihinde, Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa. İle Afyon Karahisar Mebusu Mehmed Şükrü Beyin

⁴⁶ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (! Mayıs 1336/1920 Cumartesi, 4. celse), I, s. 8

Teşkilâtı Hükümet hakkındaki teklifleri görüşülmüş, verile bu kanun teklifine daha sonra da 3 madde eklenerek kabul edilmiştir. Teklif ve kabul edilen kanun maddeleri şöyledir.⁴⁷

Büyük Millet Meclisi icra Vekillerinin sureti intihabına dair Kanun

Madde 1. — Şer'iyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman ve Maadin) Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defteri Hakarı, Nafia, Dâhiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkânı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek

Madde 2. İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakasıyle aralarından intihabolunur.

Madde 3. Her vekil derimde ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin reyi istişarisini alabilir.

Madde 4. İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfı Büyük Millet Meclisi halleder. Reis tayini esami ile bu dört maddeyi reye koyuyoruz.⁴⁸

Eklenen son üç madde:

⁴⁷ - T.B.M. M., .Gizli Celse Zabıtları (2 Mayıs 1336/1920 Pazar , 9. İctima, 2. Celse), I, s. 185

⁴⁸ - T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, (2.5.1336/1920, İctima 9, Celse 3) I, s.185

Madde 1. İşbu kanun Büyük Millet Meclisinin anı kabulünden itibaren meriyül icradır.

Madde 2— İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur

(Diğer bir takrir sureti): Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Büyük Millet Meclisi ile İcra Vekilleri arasında ihtilâf zuhurunda İcra Vekilleri istifaya mecburdur.⁴⁹

Bakanlar kurulunun teşkili için iki husus meclise sunuldu. Her bakanın ayrı ayrımı yok bakanlıkların hepsinin tek liste halinde seçimi husus soruldu. Bakanlar kurulunun liste halinde oylanması kabul edildi.137 kişi oylamaya katıldı. Bakan olarak seçime katılanların üye sayısı dikkate alınarak en az 69 oy almaları gerektiği belirtildi. Yapılan seçim sonucuna göre:

Umuru Şer'îye Vekâletine: Seksen reyle Karaca Bey Müftüsü Mustafa Fehmi Efendi,. Seçilmiştir. Mustafa Fehmi Efendi Seksen rey almıştır. Dâhiliye Umuruna: Doksan altı reyle Cami Bey, Adliye Vekâletine: Seksen üç reyle Celalettin Arif Bey; Nafia Vekâletine: Yetmiş dokuz reyle İsmail Fâzıl Paşa, Hariciye Vekâletine: Yüz yirmi bir reyle Bekir Sami Bey (Kunduk), Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine: Yüz yirmi yedi reyle Dr. Adnan (Adıva) Bey, İktisat Vekâletine: Doksan dokuz reyle

⁴⁹ - T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, (2.5.1336/1920, İçtima 9, Celse 3) I, s. 186

Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, Müdafaai Milliye Vekâletine: Yüz on sekiz reyle Fevzi (Çakmak) Paşa, Erkân Harbiyei Umumiye'ye: Yüz yirmi dokuz reyle İsmet (İnönü) Bey, seçilmiştir. Maliyeye Hakkı Behiç Bey altmış beş rey almış, Ferid Bey kırk beş rey, Maarif için Hamdullah Subhi Bey altmış rey, Dr. Rıza Nur Bey kırk üç rey almışlardır.⁵⁰ Ancak Maliye ve Maarif Vekâleti için aday gösterilen adaylar yeterli oy alamadıkları için ilk turda seçilememiş, bu bakanlıklar için oylama bir sonraki güne ertelenmiştir. 4.5.1336 günü yapılan ikinci tur oylamaya 127 milletvekili katılmış, bunlardan 9 tanesi çekimser oy kullanmışlardır. 4.5.1336/1920 günü yapılan oylama sonucunda: Yüz yirmi yedinin ekseriyeti mutlakası (64) dür. Maliye Vekâletine Hakkı Behiç Bey (74) rey ile ve Maarif Vekâletine de Rıza Nur Bey (65) rey ile seçilmişlerdir.

Meclis'te 3 Mayıs'ta kabul edilen hükümet teşkili kanununa göre 3 Mayıs 1920'de 11 vekilden müteşekkil hükümet üyeleri seçildi. Bu seçimde:⁵¹ Mustafa Kemal Paşa, hükümet başkanı olması kabul edil

⁵⁰ - T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, (3.5.1336/1920, İçtima 10, Celse 2) I, s. 198

⁵¹ - T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 4.5.1336/1920, İçtima 11, Celse 1, I, s. 202-203

Fevzi Paşa Hazretlerinin İstanbul ahvaline ve Zatı Şahane ile olan mülakatına dair Beyanatı: (27.4.1336/1920 2. Oturum)

Fevzi paşa; 27.4.1920 günü Ankara'ya gelmiş ve aynı gün meclisin ikinci oturumuna katılmıştır. Meclis Reisi olan Mustafa kemal Paşa, Fevzi Paşa'nın beş-on dakika evvel geldiğini ve İstanbul'daki olaylar ile İngilizlerin davranışı ve Zatı Şahane ile olan mülakatına dair bilgi sunacağını duyurarak, konuşma kürsüsüne davet etmiştir.

Fevzi Paşa: Evvelemerde İstanbul'un esaret muhitinden kurtularak Ankara'nın hür muhitine geldiğimden dolayı Cenabı hakka hamt ve şükürler ederim ve beni lütfen karşılayan arkadaşlarıma amik şükranımı takdim ederim.

Efendiler, gerek Padişahımız Efendimiz Hazretleri, gerek bendeniz, beş yüz senelik bakir payitahtımızın ilk defa Âda tarafından işgali faciasını görmek bedbahtlığına uğramış felâketzedelerdeniz. Üç gün evvel İstanbul'un sureti işgali haber alındı ve bunda: bilhassa İslâm kanı dökmek ve dökülen İslâm kanlarıyla yine İslâmları mahkûm etmek ciheti hainanesi düşmanlarımızca teemmül edilmişti. Bunun için lâzım gelen evamir ve tebligat ifa edildi ve ben bizzat Harbiye Nezaretinde gece, gündüz mevcut buldum. O gece İngilizler otomobillerle İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu muhitine bahriye efradı çıkararak lâzım

gelen nıkatı tuttular ve sırf fesat başlangıcı olmak üzere **Şehzadebaşı'nda Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhında bulunan karargâh efradı üzerine hücum ederek muzikacı efradını şehit ettiler ve muzikacı efradını meydana çıkararak efradı birer birer öldürdüler.** Bir kısmı pencereden aşağı atladı. Bir kısmı yataklarında öldü. Bunların resimlerini Fransızlar çıkarıp Avrupa'ya gönderdiler. Ancak evvelce verilen talimat ve bilâhare yapılan tebligat sayesinde askerler silahlı olarak sokaklarda bulunmadı, kışlarına çekildi. Hiç bir tarafta kimsenin burnu kanamaksızın İngilizlerin fesadâmiz olan tertibatı, teşebbüsâtı bihamdillâhütaalâ yalnız beş, on neferimizin hainane şahadetiyle neticelendi. O sırada **İngilizler Harbiye Nezaretini işgal ederek benim nezaret odasına kadar süngülü neferlerini soktular ve lâzım gelen emirleri vermemi tebliğ ettiler. Zaten evvelce emirler verildiği için ben kendilerini kemali sükûnetle karşıladım. Ancak göksüne düşman süngüleri dayanmış bir Harbiye Nazırı, İstanbul'un artık hür ve makamı hilâfet olmak meziyetini kaybettiğini görmüş bir Harbiye Nazırı sıfatıyla pek meyus bulunuyordum. Derakap Sadrazama malûmat verdim.** Kabinenin içtimainı emretti. O sırada dört yüzü müteceviz iki sıra dizilmiş süngülü İngiliz efradı arasından geçerek, kapılara birikmiş birtakım **Ermeni, Rum ahalinin bağırma tahkiri arasından (Kahrolsunlar sedaları) geçerek sükûnetle**

Babı âliye gittim.⁵² Hükümet lâzım gelen protestoyu, her halde milletin şerefine lâıık bir surette yazmakta kusur etmedi ve o sırada gerek Meclisi Millîye karşı yapılmış ahvali, gerek askerlerimizin uyurken öldürölmesini protesto 'etti. Bilhassa, gerekse bilâlüzum Harbiye Nezaretine karşı yapılmış bu tecavüzü protesto etti. Ancak İngilizlerin maksadı, etrafı tedhiş etmek olduğu için Nezaret Makamında bulunmuş birtakım zevatı ellerine kelepçe vurarak yalın ayak, başıkabak yük otomobillerine atarak hakaretle şuradan, buradan toplattıklarını haber aldım. Tutuklama nedenini sual ettiğimizde hiç bir cevap alamıyorduk. Bu suretle efkârı münevvereye karşı büyük bir tehdit ika ederek herkesi sındırmak ve İstanbul'da hâkimi münferit kesilmek istendiği anlaşılıyordu. **Cuma selâmlığına gittiğim sırada Zatı şahanenin selâmlığa çıkıp çıkmamasını İngilizlerden sormaya mecbur olduk.** Çünkü efendiler; silâhlı bir neferin dışarı çıkmasına müsaade etmiyorlardı. Hâlbuki Makamı Hilâfette bulunan Zatı şahanenin şimdiye kadar tabii kuvvei cismaniye, gösteren silâhlı askerler arasından, teamül veçhile camii şerife teşrif buyurmaları lâzım geldiğinden biz buna şüphesiz cesaret edemedik. Böyle bir vaziyette İngilizlerin gelip silâhları toplaması suretiyle Makamı Hilâfetin 'büsbütün hakaret Mevkii'ne düşmesini istemedik, tecviz

⁵² -T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s. 90

etmedik. Mecbur olduk asker göndermemeye. Askeriler gidemedi. Yalnız bahriyeden elli kişilik bir müfreze gitti, bilâhare İngilizler müsaade ettiler. Sırf Maiyeti Seciyede bulunan biraz asker geldi. Onlar arasından Zatı Şahane kemali meyusiyetle geçerek camii şerife teşrif buyurdular.

İSMAİL FÂZİL Paşa. (Yozgat) — Hangi camiye Paşam?

FEVZİ Paşa (Devamla) — Yıldız'da Hamidiye Camisine efendim. Namazdan evvel bendenizi kabul ettiler, fevkalâde müteheyyiç bulunuyorlardı, buyurdular ki; ben, bugün böyle azabı elim içinde camiye gelmek istemiyordum. Fakat! Bu bir vazife! 'diniyedir, dini vazifeyi geri bırakmayı münasip görmedim. **Cenabı hakka karşı bir ibadettir, ancak elli senelik mesavinin, gerek benim ve gerekse sizin kabine'nin üzerine yıkıldığını görmekte fevkalâde dil hunum, enkazın altında ezildik diyerek teessüf buyurdular. Ayağa kalktılar, (birkaç defa kemali hüzn ile bendenize hitabedtiler. Teselli verecek hiç bir şey yoktu. Birkaç defa İngilizler diritnotlarının toplarım Saraya doğru çevirmişler, güya uzaktan atılmazmış gibi diritnotların bir kısmını Köprüye kadar sokarak, her türlü tehdidi Yapmakta kusur etmemişlerdir. Oradan çekildik, her gün yeni tevkif ve tehdide maruz kalıyorduk. Zatı Şahane ertesi selâmlıkta bendenizi tekrar kabul ile buyurdular ki; **aman Anadolu ile irtibatı temin ediniz, 'bendeniz dedim ki; irtibat müheyyadır. Ancak İngilizler mâni oluyorlar. Her bir telgrafımızı kontrole tâbi****

bulunduruyorlar. Fransızca yazmak lâzım geliyor ve onları da imzalattırıyorlar. Şüphesiz biz her bir suhuleti gösteriyoruz. Ancak İngilizler tarafından duçar olduğumuz müşkülât bizi büyük: bir tazyik içinde bulunduruyor. **Bu maruzatım üzerine, aman zinhar siz çekilmeyiniz ve Anadolu ile irtibat tesis ediniz**, buyurdular. Bendeniz bu ferman üzerine yaverimi göndermek hususuna teşebbüs ettiğim gibi Kabine de bazı zevatın gönderilmesine teşebbüs etti. İngilizler muvafakat ettiler, **icap eden zevatın gönderildiğini ve 'bir taraftan da baçı kolordularla irtibatımızı arz ettiğim vakit fevkalâde memnun oldular** ve bu suretle meselenin hüsnü suretle hallolunacağı ve İstanbul işgalinden İngilizlerin beklediği gayenin artık kaybolmak üzere bulunduğu his olunuyordu. Biz de memnun idik. Bu sırada efendiler; bendeniz üzerine vaki olan tazyikat ref olundu. Çünkü samimiyetle İngilizlere diyordum ki; tehdit ile bir şey yapamazsınız, tatmin ediniz. Bizi siz tatmin 'ederseniz, hakkı hayat bahşederseniz, biz her şeyi yapmaya hazırız ve bu tatmin de benimle olmaz, Kabineyi tatmin ediniz. Bu ricamız aksi tesir icra ederek her gün Kabineye nota bombardımanı oldu. Gece, gündüz şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş, en ufak şeylerle Kabineyi taciz ederek Kabineyi çekilmeye icbar ettiler. Filhakika Kabine de bir iki hafta müddet tazyike tahammül etti. **Bu tazyikin esasını efendiler; Kuvayi Millîye'nin ret ve takbihi teşkil ediyordu. Kuvayı Millîye'yi reddediniz,**

diyorlardı. Bizce Kuvayi Milliyenin, haksız işgallerden zuhur ettiğini, İzmir'in işgalinde Yunanlıların birçok mezalimi, Avrupa'nın bitaraf devletleri tarafından tasdik olduğu malûm ve müberhen iken bizim, **Kuvayi Milliye'yi ve bu tazyikten doğmuş olan cepheyi reddetmemiz doğrudan doğruya milletimize karşı bir ihanet olurdu. Biz bunu yapamayız.**⁵³ (Alkışlar) İzmir'in, bununla beraber Vilâyeti Şarkıye'nin duçarı tecavüz olacağına dair sık, sık rivayetlerin şüyün ve bir (Pontos) Hükümetinin, Trabzon, Samsun havalisinde, Karadeniz sahilinde zuhur etmek üzere bulunduğu dair pek silki havadislerin deveranı büsbütün milleti heyecana getirdi ve bu suretle Kuvayi Millîye teşekkül etmiştir. Bu teşekkülden maksat, milletin bigayrihak: duçar olduğu tecavüzlere karşı ırz ve namusunu meşru bir surette müdafaa ve muhafaza etmek, ordunun mütareke mucibince kolları bağlanmış olduğundan millet kendi kollarıyla müdafaa etmek istiyor: O orduyu kullanamıyoruz. Millet bunu görüyor, tabii müdafaaî meşruai nefsi yede bulunuyor. Milletın bazı harekâtı vardır. Biz bunu reddedemeyiz. Ancak şunları reddederiz:⁵⁴ Kuvayi Millîye namına bazı ifratkârların, harekâtı vardır. Millete bazı yerlerde fenalık yaparlar. Bazısını öldürür, bazısını kaldırır. Bu gibi harekât milletin arzusu dâhilinde değildir. Keyfî birtakım icraat yapanları

⁵³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s. 90

⁵⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s. 91

reddetmek isteriz. Fakat umumiyet itibariyle Kuvvayi Milliye namına bir reddiye yazmak Hükümetin doğrudan doğruya kendisini ıskat etmesi demektir. Hükümet ancak milletin arzusu ile ve milletin nefi için mevkii iktidara gelir. Milletin mazarratı için mevkii, iktidarda duramaz. Bizim bu nota teatisi esnasında tekrar bir hal hadis oldu. **Dediler ki; nerede Kuvayi Milliye köprüleri bozduysa oradan İstanbul'a erzak gelmiyor, İstanbul aç kalırsa Kuvayi Milliye evvelâ mesuldür.**⁵⁵ Saniyen siz mesulsünüz. Çünkü Kuvayi Milliyeyi reddetmediniz ve şu asrı insaniyette şunu da söylemekten çekinmediler ki; biz **Amerika'dan un getireceğiz. Fakat bunu Hristiyanlara vereceğiz, İslâmları düşünmeyeceğiz,** (Kahrolsunlar, sedaları) Maksat bizi tazyik edip illâ ki, Kuvayi Milliyeyi ret ve tel'in ettirmektir. Tekrar bendeniz bunun üzerine telgraflar yazdım. Aman köprüleri bozmayınız, erzak gönderiniz buraya, biliyordum, bunların tesiri olamazdı. Nihayet efendiler, bir nota yazdık. Şimdiye kadar arz ettiğim hususu tafsilatlı bir şekilde hikâye ettik. Çünkü bu arz ettiğim mevadın bir kısmını da Hariciye Nazırı gidiyor, şifahi notalarla, şifahi takrirle anlatıyordu. Bunlar sahifeyi tarihe geçemeyecek ve inkâr edecekler diye bunları ber tafsil hikâyeyi hal ederek yazdım. Bir nota yazdık ve bu notada dedik ki: bizim maksadımız sulhu temin etmektir ve

⁵⁵ -T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s.92

bu sulh ile biz bizzat Osmanlıların memleketini kurtarmak değil, sulhu cihanı temin edeceğiz, Siz bize hakkı hayat verirseniz biz bunu kabul edeceğiz. Millete kabul ettireceğiz ve sizin bize bahşedeceğiniz adilâne şartlar dâhilinde sulhu yapacağız ve millette ayrılık gayrilik olmamak hissini bizim kabine tekeffül ediyor ve bu kadar sulha teşne ve kendisini ileri atan bir kabineyi düşmanlarımızın ne yolda telâkki edeceklerini anlamak istiyorduk. Mademki, Avrupa sulh istiyor. Mademki, sulh teessüs ettikten sonra vaziyet tavazzuh edecektir. Biz de bunu tekeffül ediyoruz. Biz yapacağız diyoruz, bu gayet ağır, belki altından çıkamayacağımız müşkülâta vatan aşkıyla giriyoruz. Fakat acaba İngilizlerin fikri nedir? İngilizlerin teklifi nedir? Bunu anlamak istiyorduk. Efendiler bu teklifimizi İngilizler kabul etmediler ve bunun üzerine bir mazbata yazdık, Babı âlide kabinenin siyaseti muslihanesi İngilizlerce kabul olunmuyor ve **İngilizlerin maksadı bizim dâhilimizi nifakla birbirimize düşürmek.** (Kahrolsun, sedaları) **Maatteessüf bir heyet de bulmuşlar harp istiyorlar. Fakat öyle bir harp ki, kendilerinin burnu kanamaksızın birbirimize düşürmek ve harp etmek istiyorlar.** Maatteessüf Zatı Şahane tazyik içinde bulunduğu için biz durduk, tahammülün fevkinde tazyike duçar olduk. **En nihayet bize dediler ki, efendiler; gayet ağır muameleye duçar olacaksınız, yani bizi Babı âliden süngü ile atacaklar. Bunu ihsas ettiler.** Biz buna

da tahammül edecektik, ancak o zaman payitahtlık İstanbul'da kalmazdı. Biz çekildik, bizden sonraki kabine bir, iki gün teessüs edemedi. Ancak tabii malûmatınız, var, bu kabinenin teşekkülü ile beraber benim temasa geldiğim gerek o kabine erkânından olan zevattan, gerekse Harbiye nezaretinde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım malûmata nazaran o kabineye tazyik icra ettiler. Fetvayı veriniz diye. Nihayet o fetvayı aldılar. **Malûmunuz veçhile o fetva İngiliz süngüsüyle alınmış, İslâmi sinesinde birbirine düşürmek için, ilk defa yazılmış acı bir vesikadır.** Milletten hissi hâkikatbini, ümit ederim ki, bundaki faciayı görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir.⁵⁶

Efendiler, bendeniz İstanbul'dan daha evvel çıkmak istiyordum. Ancak temasım evvel en İngiliz siyasetini anlamak hususuna matuf idi. Anladım, bunda hiç şüphem kalmamıştır. Saniyen İngilizlerin askerlikçe ne yapacağını, tetkik etmek idi.

Bunların en büyük arzuları, içimizde bazı hainleri teşvik ve terkip ederek millet arasına, kan düşürmektir ve bu kan ne kadar tevessü ederse o kadar kendişleri suhulet bulacaktır ve bunu söylemekten de çekinmiyorlardı. Diyorlardı ki; siz mademki, bize arzu ettiğimiz imzayı vermiyorsunuz, yani en ağır, ne olursa olsun sizi mahvedecek sulhu imza etmeye rıza göstermiyorsunuz, biz

⁵⁶- T:B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s. 91-92

buna rızada de olacak bir heyet bulacağız. Fakat bu rızada olacak heyet millet namına olsun. Buraya dikkat isterim.

Müfid Efendi. (Kırşehir) — Kabul etmez millet.

Fevzi Paşa (Devamla) — Yani diyorlar ki, sulhu milletle yapacağız, bunun için siz milleti elinize alınız ve millet elinizdedir, deyiniz, ondan sonra biz sulh yaparız. Bu ne demektir efendiler? Birbirimiz ie boğazlaşınız, kuvvetsiz kalınız, zebun kalınız, bir İngiliz’in burnu kanamadan Anadolu’yu istila edelim, sizi esir edelim demektir.⁵⁷ Cenabı Hakkın lütfundan kaviyen ümit ederim ki, İngilizler şimdiye kadar birçok şeyde aldandıkları gibi –Çanakkale hücumunda olduğu gibi bu meselede de tamamıyla aldanırlar. Bunları aldatan, efendiler birkaç haindir ve bu hainler içimizde ne kadar az olursa ve biz birbirimizle bir vifak dâhilinde ne kadar azimkârane hareket edersek İngiliz planı tamamıyla ve o kadar çabuk suya düşecektir. Nerede bir fenalık zuhur ederse deraakab bastırılır ve İngilizler görürler ki, Türkler kütlei vahide halinde, İslamlar kütlei vahide halinde kendi hakkı hayatlarını istiyorlar. Bunu görürlerse efendiler! Kurtardık demektir Bendenizin hissiyatım bundan ibarettir. Ümit ve azim efendiler.⁵⁸

⁵⁷- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s.. 92

⁵⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920, I, Celse 2, s. 92-93

Yararlanılan Kaynaklar:

- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
- TBMM. Gizli Celse Zabıtları(24 Nisan 1336/192)
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 24.4.1336/1920, I, Celse
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 25.4.1336/1920, Celse 3,I
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 1 Mayıs 1336/1920
Cumartesi, 4. Celse
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 4.5.1336/1920, (Salı, on
birinci içtima
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 2.5.1336/1920, İçtima 9,
Celse 3
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 3.5.1336/1920, İçtima 9,
Celse 3
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 4.5.1336/1920, İçtima 11
- TBMM. Zabıt Ceridesi, 27.4.1336/1920
- T:B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi
- Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim,
Ankara1987
- Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, İstanbul, 2003
- Cemal Kutay, Türkiye İstiklal Ve Hürriyet
Mücadeleleri tarihi, XIX, İstanbul, 1999
- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne
Kadar Atatürk'le Beraber II, Ankara,
1988
- Ziya Karal, Osmanlı tarihi IX, İkinci Meşrutiyet ve
Birinci Dünya Savaşın (1908-

1918), Ankara, 1987

-Rahmi Apak vd., Türk İstiklal Harbi, II/II, Ankara,

1967

ÖZGEMİŞ

1945 yılında Van'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Van'da Yükseköğrenimini Ankara'da, lisansüstü eğitimini İstanbul'da yaptı. Çeşitli orta dereceli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 1982 Yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesine öğretim görevlisi olarak atandı. 1983 yılından itibaren 16 yıl üniversite Genel Sekreterliği'ni yürüttü.

1997 yılında aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 2010 yılında Bitlis Eren Üniversitesine atandı. Halen aynı üniversitede Doçent olarak görev yapmaktadır.